

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти –другий (магістерський)**

Виконала:
студентка 6 курсу, 613 групи
спеціальності «Початкова освіта»
ВАВРИЧ КРИСТІНА ІВАНІВНА

Керівник: канд. пед. наук,
доц. Костащук О.І.

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 6 від 22 листопада 2022 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	7
1.1. Аналіз концептуальних підходів до вивчення проблеми соціокультурної компетентності	7
1.2. Особливості формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки	22
1.3. Структурні компоненти соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи	31
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	42
2.1. Показники, критерії та рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів	42
2.2. Емпіричне дослідження стану сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.....	57
2.3 Обґрунтування педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійного навчання	70
Висновки до розділу 2.....	91
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	108

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Реформування сучасної освіти, утвердження ідеалу соціокультурного розмаїття, ідей соціокультурних відмінностей кожної людини, потребує розкриття загальних компетенцій, до складу яких входять і соціокультурні компетентності. Сьогодні наша держава потребує сучасних вчителів початкової школи, які готові транслювати соціальні смисли та цінності культури підростаючому поколінню. Саме вчитель передає учням духовну спадщину, формує у них уявлення про різноманітні духовні надбання народів та культур. У цьому контексті нагальним питанням постає проблема формування соціокультурної компетентності у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Сучасні нормативно-правові документи відображають нові орієнтири у сфері підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти. Так, концептуальні положення формування соціальної компетентності прописані у таких нормативно-правових документах: Закон України «Про освіту» (2017р.), постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» (2018), Державний стандарт початкової освіти (2018), Національна доктрина розвитку освіти в Україні (2002), «Професійний стандарту «Вчитель початкових класів загальної середньої освіти»» (2018 р.).

Формування соціокультурної компетентності є особливо актуальним для майбутніх учителів початкової школи, професійна діяльність яких відзначається гуманістичною спрямованістю та загальнолюдськими принципами. Це, в свою чергу, висуває нові соціальні вимоги до майбутнього вчителя на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти.

У наукових працях віднаходимо теоретичні передумови модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, а саме: характеристика педагогічної освіти та її можливості для формування

компетентності (Н.Бахмат, І.Богданова, С.Данильченко, А.Крамаренко, А.Крижановський); дидактичні аспекти професійної підготовки (І.Бех, О.Дубасенюк, О.Красовська, О.Савченко та ін..).

Дослідженню проблеми формування соціокультурної компетентності надається увага у педагогічній теорії та практиці. У численних наукових працях репрезентовано такі її аспекти: розкриття ролі соціокультурної складової у педагогічній освіті (О.Волошина, О.Кучерук, О.Матвієнко та ін.); залучення вчителів до національних традицій (Д.Пащенко, Н.Перрі та ін.); розвиток ціннісних орієнтацій (М.Оліяр, О.Плахотнік та ін.); методичні аспекти формування соціокультурної компетентності (Н.Білоцерківська, Н.Дідур, В.Малінін та ін..)

Водночас, попри широкий спектр досліджень, окремі положення професійної підготовки майбутніх учителів, а саме формування їх соціокультурної компетентності залишаються недостатньо вивченими, що й зумовило вибір теми магістерської роботи *«Педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки»*.

Об’єкт дослідження – формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми в науковій літературі, уточнити сутність ключових дефініцій дослідження.

2. Розкрити структуру соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, визначити критерії та показники рівнів її сформованості.

3. Здійснити емпіричне дослідження стану сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів.

4. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз та систематизація психолого-педагогічної літератури, нормативних матеріалів; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду з метою визначення змісту та сутнісних характеристик соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи;

- *емпіричні*: анкетування, педагогічне спостереження, опитування, констатувальний експеримент.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що обґрунтовано педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що підібрано комплекс завдань (питання дискусійного характеру, ситуації реального соціокультурного спілкування, імітаційні, ділові ігри), які можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти на етапі підготовки майбутніх вчителів, з метою вдосконалення навчально-методичного забезпечення дисциплін професійного циклу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (89) та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1 Аналіз концептуальних підходів до вивчення проблеми соціокультурної компетентності

Соціально-політичний розвиток суспільства, налагодження взаємодії культур створюють передумови для популяризації гуманістичних цінностей у системі освіти та утвердження соціокультурного розвитку особистості в освітньому середовищі. Сучасний вчитель Нової української школи має бути компетентним щодо питань соціокультури, з метою знайомства молодших школярів з існуванням різних духовних надбань регіонів, які відмінні від нас не тільки зовнішніми чинниками (фольклор, речі побуту тощо), але й трактуванням певних цінностей (моральних, духовних, мовлення, дотримання традицій). У сучасних умовах, майбутніх вчителі початкової школи мають стати носіями створення кардинально нової педагогічної думки через збереження і примноження рідних традицій та досвіду.

Модернізація процесу навчання цілком залежить від готовності майбутніх учителів до її реалізації, у той час як, якість освіти обґрунтована рівнем професійної компетентності майбутнього фахівця. Нормативною моделлю компетентності вчителя є кваліфікаційна характеристика, яка розкриває набуті знання, вміння, навички та досвід. В умовах сьогодення однією з найголовніших компетентностей, яка повинна бути сформована у сучасного вчителя є *соціокультурна компетентність*, від якої залежить успішність налагодження взаємодії з учнями, вміння створити суб'єкт-суб'єктні стосунки в учнівському колективі. Адже вчитель початкової школи – це людина, яка має певні знання, сформовані навички та вміння, вправно передає їх своїм вихованцям та забезпечує можливості для прояву самостійності учнів у сприйнятті матеріалу.

Формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя – це необхідний аспект освітнього процесу, що безпосередньо впливає на підготовку компетентного педагога, та має відбуватися з урахуванням технологічних змін суспільства, мобільності, обрядовості та досвіду етновиховання держави, конкретного регіону.

Перш ніж досліджувати особливості формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки, вважаємо за потрібне проаналізувати наступні дефініції «компетентність», «компетенції», «соціокультурна компетентність» на основі здійснення міждисциплінарного аналізу наукових джерел.

Отож сьогодні в освіті спостерігаємо посилення позицій утвердження компетентнісного підходу, збільшення кількості досліджень, присвячених розкриття змісту понять «компетенція» та «компетентність». Активне впровадження компетентнісного підходу в освітню діяльність, як зазначає дослідник Л.Коваль, направлене на налагодження співпраці між учасниками освітнього процесу, забезпечення діалогічного навчання та самовдосконалення вчителя та учнів. Разом з тим, впровадження даного підходу у зміст професійної освіти створює можливості для формування у випускників (майбутніх педагогів) тих якостей, що сприятимуть їхній взаємодії зі світовим соціокультурним простором (н-д: прийняття різноманітних позицій на певні явища; налагодження діалогічної взаємодії та співробітництва окремих носіїв культур та поглядів) [32]. Компетентнісний підхід забезпечує зміну освітньої парадигми з позиції передачі знань, формування умінь та практичних навичок на створення умов, які дозволять сформувати комплекс необхідних компетенцій ,які розкривають можливості випускника до життя та життєдіяльності в умовах сучасного економічного, політичного, соціального, інформаційного та комунікаційного простору.

Зміст компетентнісного підходу потребує розмежування особистісних знань від об'єктивної «нічиєї» інформації. Особистісні знання – це застосування засвоєного у якості цінності, усвідомлення змісту участі засвоєного у своєму житті. Компетентнісний підхід спрямований на результат освіти: не сума засвоєних знань (інформації, а вміння майбутнього фахівця діяти у різноманітних життєвих ситуаціях. Головний акцент робиться на тому, що результати освіти стають значущими за межами системи освіти.

Досліджуючи особливості компетентнісного підходу в освіті та його похідні (компетентність, компетенції), сучасні науковці, використовують ці поняття як синонімічні, відрізняють їх лише за такими категоріями (різноманітність функцій, видова відмінність, зовнішня та внутрішня зумовленість тощо); розкривають труднощі у трактуванні поняття «компетентність» та в її оцінці; описують діяльнісний аспект компетентності та наголошують на способі та характері дії; у зміст компетентності включають знання, вміння, навички, особистісні характеристики, досвід практичної діяльності, мотиви та ін..

В енциклопедичних словниках поняття «компетентність» (від лат. *competens* – належний, відповідний) визначається як обізнаність, поінформованість, володіння компетенцією, а «компетенція» - як коло повноважень певної особи, організації, установи тощо [76].

Дослідник О.Сергійчук, аналізуючи компетентність майбутнього вчителя у системі фахової підготовки, трактує дану дефініцію як задану вимогу до освітньої підготовки фахівця, його професійну роль, а компетентність описує як рівень задоволеності цим вимогам, інтегральну якість особистості, включеність у діяльність, вміння успішно виконувати навчальні, професійні та життєві завдання, які виникають у реальних ситуаціях [75].

Цікавим нам видаються міркування Г.Лещенко, який компетентність екстраполює як інтегральну якість особистості, що включає її індивідуальні

якості, які проявляються у готовності до здійснення професійної діяльності, що ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках та набутому у процесі навчання та соціалізації досвіді. Компетенція, на думку дослідника, є соціальною нормою до освітньої підготовки майбутнього фахівця, яка потрібна для успішної діяльності у відповідній сфері [52].

У зарубіжних наукових дослідженнях поняття «компетентність» трактується як вміння активізувати всі свої ресурси для виконання певних завдань та проявити свій потенціал для здійснення ефективної діяльності у професійній сфері, а «компетенція» - це результат освіти, який може бути засвоєний усіма фахівцями, саме тому компетенції повинні бути включені у зміст усіх навчальних дисциплін. Категорія компетентності, як стверджує К.Вудрофф, є протиріччям між гуманітарною та технократичною парадигмою в освіті, загальною та професійною підготовкою людини до життя. Дослідник, аналізуючи компетентність, розкриває також деякі її недоліки, такі як невідповідність запитам життя, яке повсякчас змінюється, у якому людина повинна бути завжди готова до здійснення самоосвіти [29].

Здійснений теоретичний аналіз визначених понять «компетентність» та «компетенція», підвів нас до думки, що варто розмежовувати їхній зміст. Так, категорію «компетентність» визначаємо як володіння майбутніми фахівцями способами діяльності, певними компетенціями, готовність до дії, та поєднує відношення до себе та до предмету діяльності; а, поняття «компетенція» - як норму освітньої підготовки та вимогу щодо знань, умінь та навичок.

Отже, компетентність – це інтегральна характеристика якості професійної підготовки, що розкриває можливість використання майбутнім фахівцем комплексу набутих знань, умінь та способів діяльності щодо видів діяльності, функцій, завдань. Компетентність виступає утворенням, що включає особисті та професійні якості фахівця та дозволяє здійснювати професійну діяльність через застосування власної спеціальності як засобу для реалізації процесу. Можемо

припустити, що таке трактування поняття «компетентності» є близьким до поняття «професіоналізм», різниця лише в тому, що у компетентності є особистісна мотивація та емоційно-вольова складова.

Дослідниця Л.Карпова, аналізуючи категорію «компетентність», виокремлює такі її основні характеристики:

- вміння застосовувати здібності, які дозволяють виконувати професійну діяльність згідно наявних вимог;
- усвідомлювати необхідність оволодіння знаннями, вміннями, навичками, що потрібні для вирішення професійних задач;
- налагодження співробітництва з колегами та професійним середовищем;
- поєднання комплексу знань, здібностей та установок, які потрібні для ефективного виконання професійних завдань в освітньому середовищі;
- вміння виконувати якісно роботу, з високим рівнем саморефлексії, саморегуляції, самооцінки;
- вміння швидко адаптуватися на обставини, що постійно змінюються [45].

На нашу думку, характеристики компетентності, запропоновані Л.Карповою, притаманні й соціокультурній компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Підсумовуючи думки зарубіжних та вітчизняних науковців, фахівців-практиків, пропонуємо узагальнити визначення поняття «компетентність»:

- ✓ система внутрішніх психічних станів майбутнього фахівця – його здатність та готовність до професійної діяльності (М.Бернс);
- ✓ інтегральна характеристика особистості, яка впливає на успішність здійснення професійної діяльності та несе відповідальність за її результати (Л.Хоружа);
- ✓ комплекс психічних якостей, що дозволяють майбутньому фахівцю діяти відповідально та самостійно під час виконання професійних функцій (С.Вудрофф);

- ✓ інтегративна властивість особистості майбутнього фахівця, що містить знання, уміння, навички, способи вирішення творчих завдань. Психологічною складовою компетентності виступає готовність до постійного покращення кваліфікації, професійного зростання (І.Когут);
- ✓ комплексна характеристика особистості, яка віддзеркалює її професійну готовність до успішного, ефективного, творчого вирішення завдань професійної діяльності (Н.Глузман) [45].

Отже, можемо трактувати, що компетентність – це здатність діяти, вміння самостійно приймати рішення, з опорою на знання, власний досвід, брати відповідальність за свої вчинки та поведінку.

Здійснений теоретичний аналіз понять «компетентність», «компетенція» дозволяє нам зосередити увагу на понятійному апараті професійної компетентності фахівця. Одразу, слід зазначити, що не існує однозначного визначення окресленого поняття. Так, дослідник Н.Глузман, вивчаючи особливості методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів, визначав професійну компетентність як поєднання знання предмета, методики та способів викладання, вмінь та практичних навичок здійснення педагогічного спілкування, прийомів саморозвитку, самореалізації тощо.

Нам імпонує думка І.Когут, який у поняття професійної компетентності майбутніх учителів вкладає єдність теоретичної та практичної підготовки фахівця та бажання здійснювати професійну діяльність з опорою на педагогічні уміння, які характеризують професіоналізм фахівця. Професійна компетентність, за визначенням Н.Бахмат, - це інтегральна характеристика майбутнього фахівця, вміння діяти самостійно, адекватно та відповідально у певній професійній ситуації. Дослідниця переконує, що професійна компетентність майбутніх учителів – це рівень сформованості їхньої здатності

у сфері проектування та розв'язання професійних завдань, які відповідають вимогам [33].

Провідними категоріями професійної компетентності майбутніх учителів є педагогічна діяльність, особистісні якості та рівень виконання поставлених завдань та вирішення проблем, а саме поняття – це система компонентів, які є у вчителя та дозволяють йому професійно виконувати навчальні функції. Відтак, ми дійшли висновку, що професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи – це багатогранне поняття, що піддається вимірюванню в освітній діяльності. На думку М.Оліяр, професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи розкриває рівень володіння вчителем знаннями, уміннями, навичками, які визначають сформованість педагогічної діяльності, характер спілкування та особистість вчителя, як носія ідеалів, цінностей та культурного досвіду [60].

Професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи (Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти) – це готовність до здійснення педагогічної діяльності, направленої на проектування та реалізацію освітнього процесу у межах певної програми, яка дозволяє досягнути освітніх результатів згідно Державного стандарту початкової освіти. Отож провідним предметом професійної діяльності майбутніх учителів є налагодження ефективної освітньої взаємодії з учнями. Л.Коваль зазначає, що становлення компетентного педагога відбувається за допомогою змісту освіти, що містить не тільки комплекс навчальних дисциплін, але й професійній уміння та навички, що формуються у процесі засвоєння того чи іншого предмета, а також за допомогою ролі студента та його позиції у політичному, культурному та соціальному житті. Перелічене вище сприяє становленню особистості майбутнього вчителя початкової школи, оволодінню ним прийомами саморозвитку та самовдосконалення, визначає успішне функціонування його як

соціальної особи, зорієнтованої на збереження культурних традицій своєї країни [58].

Таким чином, здійснений аналіз ключових дефініцій дослідження «компетентність», «компетенція» , «професійна компетентність вчителя» дозволяє нам констатувати, що домінуючою складовою у всіх класифікаціях виступає соціокультурний досвід, що включає цінності, норми та соціальний історичний аспект, у якому відбувається становлення особистісних якостей майбутніх учителів, засвоюються правила поведінки у відповідності норм та цінностей культури, які впливають на стабільність та єдність суспільства.

Відтак, очевидним є те, що у сучасних реаліях підготовки майбутнього фахівця – вчителя початкової школи, важливим стає посилення соціальної та загальнокультурної складової підготовки студентів, що зосереджує увагу на необхідності формування у них *соціокультурної компетентності*, що є інтегрованою якістю, яка розриває поєднання різних соціокультурних компетенцій (вміння налагоджувати спілкування з учнями у певних соціальних умовах, враховуючи культурні та соціальні норми поведінки) та бажання виконувати та приймати участь у соціокультурній діяльності.

Термін «соціокультура» детермінує те, що кожна особистість є субкультурою (залежно від віку), та певним результатом культурного становлення, що зумовлене соціумом, у якому людина проживає.

Поняття «соціальне», у соціальній філософії, розглядається у двох аспектах: все суспільне та те, що стосується однієї зі сфер суспільного.

Щодо визначення поняття «культура», то станом на сьогодні науковці нараховують більше сотні визначень. Тож, у сучасному словнику іноземних мов термін «культура» визначається як освіта, розвиток, виховання, ввічливість тощо. Деколи дану категорію описують як сукупність форм поведінки, яка притаманна суспільству чи певній групі людей, що передається з покоління в покоління. У зарубіжних джерелах, культура – це поняття соціально-

гуманітарного пізнання. Це термін, що став відомий з другої половини XVIII століття як комплекс знань, вірувань, законів, моріла та інших звичок, яких набула людина будучи членом соціуму.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники, вивчаючи поняття «соціокультурна компетентність», звертають увагу на культуру, мову, взаємозв'язок соціуму та мови, мови та культури. Існує декілька визначень змісту та структури цього явища, однак єдиного тлумачення соціокультурної компетентності наразі немає. Ряд науковців говорять про соціокультурне спрямування навчання з позиції соціокультурної компетенції, а не компетентності; інші – розглядають ці поняття як одне ціле.

Вперше визначення дефініції «соціокультурна компетентність» запропонував фахівець Ради Європи Jan van Ek та John L. M. Trim у дослідженні «Threshold 1990». Дослідник соціокультурну компетентність визначив як комунікативну здібність особистості, що включає особливості культури та суспільства (вміння адекватно налагоджувати взаємодію у різноманітних життєвих ситуаціях, підтримувати соціальні зв'язки за допомогою комунікації), що виявляються у комунікативній поведінці всіх членів соціуму.

Соціокультурна компетентність, у сучасних педагогічних дослідженнях, екстраполюється як:

- ✓ характеристика особистості, яка визначає її теоретичну та практичну здатність до соціокультурної діяльності (Т.Жукова);
- ✓ випереджувальна та рефлексивна обґрунтованість поведінки з опорою на усвідомлене прийняття рішень (С.Чехова);
- ✓ ціннісні орієнтації людини (О.Жежера) [45].

Наведені міркування щодо ролі професійної компетентності вчителя дозволили зрозуміти зміст та значимість соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на основі здійсненого аналізу теоретичних досліджень професійної компетентності та підходів до

соціокультурної діяльності та компетентності. Так, дослідниця І.Закір'янова, досліджуючи особливості формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки, трактує її як інтегративно, особистісну властивість, яка складається із набутих знань, умінь, цінісних орієнтацій, соціально значущих та професійно значимих якостей, необхідних для перебування у соціально-професійному середовищі.

Соціокультурна компетентність – це здатність людини свідомо та продуктивно провадити діяльність у ситуації невизначеності, вирішувати складні життєві соціальні завдання, продумуючи при цьому можливі варіанти поведінки інших членів соціуму, з якими людина взаємодіє, усвідомлюючи різноманітні форми культурного самовираження та творчості соціальних груп та окремих людей у засвоєнні ними соціального досвіду.

Н.Уйсімбаєва соціокультурну компетентність розглядає як складову професійної компетентності та як комплекс знань особистісної, ділової та професійної етики, ділового іміджу. Комплекс набутих знань, сформованих умінь виступає показником рівня комунікативної, ділової, особистої культури майбутнього вчителя, що проявляється у різноманітних життєвих ситуаціях та є запорукою ефективності під час вирішення професійно значущих проблем [80].

Соціокультурна компетентність, на думку І.Процюк, - це розуміння елементів національної культури, специфіки мови та вміння використовувати елементи соціокультурного контексту як правила, норми, звичаї тощо. Соціокультурна компетентність тісно пов'язана зі становленням особистості у соціумі, там де людина може проявити себе, усвідомлювати себе частиною суспільства, розуміти суспільство у собі, приймає вона його чи ні [68].

Цінними для нашого дослідження є міркування Н.Малініна, який соціокультурну компетентність майбутніх учителів окреслює як складну інтегральну якість, яка розкриває обізнаність змісту, способів взаємодії зі світом культури, вчить правильно орієнтуватися у полікультурному світі,

усвідомлювати цінності, транслюючи їх у гідній поведінці під час комунікації з представниками різних соціокультур (вірувань, національностей, соціальних груп тощо) [55].

Дослідниця О.Жорнова наголошує, що соціокультурна компетентність – це здатність використовувати комплекс соціопедагогічних, соціопсихологічних, соціолінгвістичних, країнознавчих знань з метою налагодження зв'язку між людьми чи групами, що є членами різних соціумів, мовних засобів та в межах соціокультурного контексту [27].

З позиції компетентнісного підходу, соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи розглядається як сукупність знань, умінь та навичок особистості, які потрібні для міжкультурної комунікації у відповідності до соціальних, культурних норм культури спілкування. У результаті формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів є вміння оперувати здобутими знаннями та прилаштовувати власну поведінку до певної ситуації соціальної взаємодії.

З точки зору англо-американської дослідниці У.Вудрофф, соціокультурна компетентність – це здатність майбутнього вчителя адекватно, ефективно реагувати на різноманітні соціокультурні ситуації, які виникають у реальному житті та вміння їх вирішувати. А от, дослідник М.Бернс, соціокультурну компетентність визначає як готовність до налагодження співпраці, вміння спілкуватися без конфліктів, досягати намічених цілей, прилаштовуватися, проявляти соціальну активність, окреслювати соціокультурні орієнтири, здійснювати власну діяльність з опорою на визначені орієнтири [45].

М.Максимець соціокультурну компетентність трактує як вміння людини виявляти повагу до інших мов, культур, релігій, демонструвати активну відповідальну позицію у соціумі на принципах демократичності, толерантності, гуманізму тощо [45].

У межах нашого дослідження, нам імпонує думка П.Сисоєва, який соціокультурну компетентність визначає як розуміння соціокультурного контексту застосування мови, досвід спілкування у різноманітних соціокультурних ситуаціях.

Як якісну характеристику людини, розглядає соціокультурну компетентність дослідник Т.Фоменко, наголошуючи на тому, що вона ґрунтується на комплексі набутих знань щодо соціального та культурного життя, ціннісних орієнтацій; вміння налагоджувати міжкультурне спілкування зпредставниками інших культур та мов, готовність до діалогу; фактор становлення особистості, її соціалізації, самореалізації та культурного самовизначення [82].

За визначенням О.Жежери, соціокультурна компетентність – це властивість особистості, яка визначає її ціннісні орієнтації, допомагає сформувати їх та практично реалізувати. А от, С.Пахотіна, досліджувану категорію вбачає у сукупності знань, кмінь, якостей людини, які потрібні для здійснення міжкультурної комунікації згідно культурних та соціальних норм комунікативної поведінки.

На думку Л.Топчій, формування соціокультурної компетентності це:

- ціннісний процес, що дозволяє сформувати у людини соціальні цінності, повагу, співробітництво; залучення особистості до міжкультурного діалогу;
- соціальний процес, що полягає у прояві толерантності, самостійності, емпатії, комунікабельності, доброзичливості по відношенню до інших людей, здатність до співробітництва та взаєморозуміння між етносами, соціальними групами;
- практико-зорієнтований процес, який направлений на отримання певного результату освіти згідно державних стандартів;

- інтегративний процес (дії педагога направлені на формування соціокультурної компетентності вихованців через інтеграцію ціннісно-сміслових орієнтацій, емоційно-вольової регуляції, діяльнісних характеристик);
- культуро відповідний процес, який тісно пов'язаний з культурою особистості та усвідомленням нею інших культур, їх цінності та значимості [45].

Тож, соціокультурна компетентність інтегрується як:

- ✓ процес життєдіяльності особистості;
- ✓ вміння відповідально, свідомо регувати на різноманітні соціальні зміни;
- ✓ здатність застосовувати набуті знання, сформовані вміння та навички у реальних життєвих ситуаціях тощо.

Виходячи з цього, дослідники О.Кукевич та О.Клехо, запропонували власну формулу соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи:

*соціокультурна компетентність = мобільність знань+критичність
мислення+гнучкість методу.*

Отже, соціокультурна компетентність – це соціально зумовлене, якісне утворення особистості, яке дозволяє ефективно виконувати певні соціальні ролі, властиві професійній педагогічній діяльності в умовах соціокультурного простору. За переконанням Б.Родофф, соціокультурна компетентність майбутніх учителів є інтегральною властивістю особистості, що диткує теоретичну та практичну підготовку до здійснення соціокультурної діяльності та проявляється у особистісно-усвідомленому відношенні до неї, наявності знань, умінь та навичок, які зорієнтовані на вирішення соціокультурних завдань.

Нам імponує думка О.Матвієнко, який поняття «соціокультурна компетентність» ототожнює з поняттям «соціокультурна діяльність», яка

розкриває істотні властивості двох категорій: соціальна та культурна діяльність. Звідси випливає, що соціокультурна діяльність майбутніх учителів початкової школи є проявом форми активності особистості, що проектується у межах зорієнтованості її на соціальну взаємодію. Мета здійснення соціокультурної діяльності полягає у передачі соціокультурної інформації, яка є соціально значущою, сприяє налагодженню активної взаємодії об'єктів комунікації. Тобто соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи демонструє вміння вчителів творчо вирішувати різноманітні соціальні, культурні та професійні завдання під час спілкування з усіма учасниками освітнього процесу [56].

Контекст професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи дозволяє соціокультурну компетентність представити у певній характеристиці, яка має проявлятися у професійній сфері, де майбутні вчителі повинні:

- мати знання та досвід соціокультурного ідеалу, розбиратися у нормах та правилах налагодження спілкування з представниками різноманітних культур (обмін соціокультурною інформацією);
- налагоджувати стосунки з усіма учасниками освітнього процесу через розвиток особистості учнів, використовуючи при цьому особистісно зорієнтовані технології з метою покращення цінісних орієнтацій молодших школярів по відношенню до норм полікультурного освітнього середовища;
- орієнтуватися та розуміти особистісні якості учнів у контексті їх соціокультурного виховання з метою набуття соціокультурного досвіду через залучення до культурних цінностей, розуміння відмінностей у культурі представників різних соціальних груп, культур.

Більш глибокий аналіз соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи переконує у тому, що необхідність знання вчителем соціокультурних норм та правил пов'язана безпосередньо з соціально-

історичними умовами існування школи як соціального інституту. В історичному аспекті вимоги до діяльності школи знаходяться у тісному зв'язку з моральними, естетичними звичаями, нормами та культурними традиціями соціуму. Необхідність формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи також зумовлена низкою причин, серед яких визначаємо такі:

- 1) постійна динамічна зміна орієнтацій молодших школярів;
- 2) педагогічна діяльність має відображати внутрішню культуру педагога у поєднанні з традиційними цінностями суспільства;
- 3) спілкування вчителя потребує сформованості соціокультурної компетентності під час комунікації з представниками різних сфер (релігійної, етнокультурної, соціальної тощо).

Таким чином, сформованість у майбутніх учителів початкової школи соціокультурної компетентності дозволяє учасникам освітнього процесу під час соціокультурної взаємодії розуміти традиції інших народів, краще розуміти себе, свою власну культуру. Формування соціокультурної компетентності – це необхідна умова продуктивної діяльності майбутніх учителів, що проявляється у їхній громадянській та професійній позиції. Ключову дефініцію проблеми нашого дослідження *«соціокультурна компетентність»* інтерпритуємо як *якість, що дозволяє успішно комунікувати з представниками інших культур, відчувати себе впевнено у соціокультурному середовищі, бути готовим до здійснення соціокультурної діяльності, визначати ціннісні орієнтації особистості та допомагати їй здійснити соціалізацію.*

1.2 Особливості формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки

У час нових соціальних реалій, що відбуваються в Україні, освіта виступає одним з найважливіших ресурсів політичного, соціально-економічного, культурного розвитку держави. Такі перетворення (морально-етичні, соціальні, політично-економічні) потребують перегляду та оновлення системи педагогічної освіти задля забезпечення адекватності професійної підготовки вчителів, готових до змін, що відбуваються у суспільстві. Сьогодні обов'язок кожного вчителя не тільки виконувати свої прямі професійні функції, але й брати на себе роль духовного наставника підростаючого покоління, вихователя соціальної самосвідомості, гуманістичної спрямованості, активного члена демократичного суспільства.

Вчитель початкової школи – це людина, яка має надзвичайно великий вплив на становлення особистості молодшого школяра. Вчитель покликаний допомогти учням:

- ✓ опанувати загальні способи навчальної діяльності;
- ✓ сприяти адаптації учнів до нових соціальних умов (навчання у школі);
- ✓ формувати практичні навички, компетенції, що стануть основою для становлення особистості.

Враховуючи той аспект, що значну частину часу молодші школярі проводять у школі під опікою вчителя, - вимоги до професійної підготовки останнього зростають. Тож, головною метою педагогічної освіти нині є підготовка майбутніх учителів початкової школи, які здатні до самостійного навчання та розвитку своєї науково-обґрунтованої практики. В усьому світі, та в Україні зокрема, відбувається активна трансформація навчально-дисциплінарної моделі освіти з орієнтацію на особистісно зорієнтовану, центром якої є становлення особистості учня як людини культури, як

рівноправного суб'єкта діяльності, який має пов'язані природну, соціальну та культурну сутності.

У низці нормативно-правових документів окреслено особливості підвищення якості змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи у професійному та соціокультурному аспектах. Це, в свою чергу, вимагає перегляду основних напрямків професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах навчання у закладі вищої освіти. Сучасні державні нормативні документи різних рівнів відображають нові орієнтири підготовки майбутніх учителів початкової школи:

- Педагогічна Конституція Європи (2014)
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2012)
- Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)
- Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017)
- Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років та реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016)
- Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір (2004) та ін..

У перелічених вище документах розкрито необхідність врахування інноваційної складової в освіті та оновлення підготовки майбутніх учителів початкової школи з опорою на національні надбання світового значення, традиції, сучасні тенденції розвитку суспільства. Це зумовлено тим, що нові реалії життя породжують нові соціальні завдання, що виникають сьогодні перед вчителями, і тому є потреба у вдосконаленні процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, які мають власну свідому позицію та діють на її основі, професійну діяльність провадять на демократичних та гуманістичних засадах, реалізують освітню політику як основну функцію держави.

Отже, педагогічна освіта на етапі професійної підготовки в умовах ЗВО розглядається як початковий важливий етап у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Сучасний вчитель початкової школи повинен відповідати наступним вимогам:

- ґрунтовні знання предмета викладання;
- володіння інноваційними методами та технологіями;
- здатність здійснювати рефлексивну практику, що дозволяє адаптувати професійну діяльність до потреб кожної дитини та класу учнів вцілому.

У вітчизняних наукових дослідженнях віднаходимо методологічну базу, що є основою для модернізації професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Це наукові праці, де розкрито:

- 1) історію педагогічної освіти (Ю. Завалевський, І. Зязюн , О. Савченко та ін.);
- 2) становлення вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки вчителів (Я.Кодлюк, С. Кондратюк, О. Матвієнко, О. Рега, О. Шевельова та ін.);
- 3) провідні аспекти особистісного розвитку студентів педагогічних вузів (К.Бабак, Н. Бахмат, А. Смолук, А. Шик, Н. Шустова та ін.);
- 4) методологічні засади формування професіоналізму, професійної культури, професійної майстерності та компетентності майбутніх учителів (О. Біда, О. Дубасенюк, Л. Коваль, А. Крамаренко, Л. Петухова, Н. Теличко, О.Ярошинська та ін.);
- 5) вимоги до фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи (Н.Борисенко, О. Будник, Н. Глузман, В. Кремень, Т. Кучай, Л. Хоружа та ін.);
- 6) зміст педагогічних інновацій у професійній підготовці вчителя (Н.Воскресенська, О. Красовська , А. Крижановський , В. Химинець, Г.Черненко та ін.).

Після завершення навчання, здобуття педагогічної освіти, у майбутніх учителів початкової школи повинні бути сформовані наступні компетенції (як зазначено у спільно прийнятій рекомендації на рівні міністрів освіти країн Європейського Союзу):

1. вміння формувати в учнів навчальні компетенції (універсальні та «переносимі»).
2. здатність провадити викладацьку діяльність з учнями різних соціальних та культурних середовищ у спектрі їх потреб та здібностей.
3. вміння організовувати свою професійну діяльність у взаємодії з іншими учителями, учнями, батьками та соціальним оточенням школи.
4. здатність до впровадження інновацій з участю у рефлексивній практиці, формування безпечного освітнього середовища.
5. прагнення до самонавчання та самовдосконалення під час професійного розвитку.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи на етапі професійного навчання у ЗВО має бути направлена на створення таких ситуацій, де майбутній вчитель зможе здобути досвід педагогічної діяльності, педагогічного мислення, навчиться приймати педагогічно виважені рішення, засвоїть процедури ціле покладання, зможе вільно обирати засоби досягнення педагогічних цілей, оцінки досягнень учнів та своєї ефективності.

На думку Н.Гузій, підготовка майбутніх учителів початкової школи до здійснення професійної діяльності на етапі навчання у ЗВО, є складним процесом, що передбачає розвиток особистісних утворень, які становлять професійну культуру та компетентність вчителя, впливають на успішність та результативність педагогічної діяльності. А от, дослідник Н.Глузман зазначає, що етап професійного навчання майбутніх учителів передбачає формування у них гуманістичної спрямованості, розвиток творчих здібностей, формування педагогічної майстерності та успішної самореалізації [29].

Отже, професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи – це становлення їх професіоналізму, і, як результат, вироблення системи різноманітних характеристик знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, що дозволяють успішно провадити педагогічну діяльність.

Тож, вважаємо за необхідне, професійну підготовку вчителів початкової школи розглядати як процес трансформації вчителя з об'єктної у суб'єктну позицію активного професійного самовиховання. Відтак, підготовка майбутніх учителів початкової школи є процесом опанування теоретичних та практичних навичок, розвиток психологічних якостей особистості, які допомагають самореалізації, здобуття досвіду професійної діяльності.

Здійснений теоретичний аналіз досліджень, які розкривають особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи засвідчив, що така підготовка є сукупністю професійних знань щодо роботи з молодшими школярами, застосування різноманітних засобів досягнення провідної мети – виховання духовно-моральної особистості учнів, та опанування різними видами професійної діяльності.

Як зазначає Н.Юрченко, результатом ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи є здатність розуміти проблеми, які виникають у реальних ситуаціях, віднаходити можливі варіанти рішень шляхом проведення аналізу та оцінки, вміння бачити перспективи свого професійного розвитку та реагувати на виклики сьогодення [45]. Все це стане поштовхом до формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Така позиція вчителя формується за допомогою знань щодо цінностей культури та освіти держави, формування активної позиції на збереження духовної культури країни. Це актуалізує необхідність оптимізації *соціокультурної складової професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи* на етапі професійної підготовки.

У цьому аспекті доцільним є формування «людини культури» - творчої, вільної, гуманної особистості, яка здатна до культурної ідентифікації, усвідомлення цінностей, неповторності та унікальності кожного учня, - що виступає предметом соціокультурної діяльності вчителя початкової школи.

Дослідниця О.Плахотнік розкриває соціокультурний потенціал професійної підготовки вчителя і вказує, що майбутній вчитель оволодіває навичками професійної поведінки, спілкування та самоменеджменту під час досягнення цілей у ситуаціях соціокультурної діяльності, яка є ідентичною професійній [64].

Соціокультурна складова професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи актуалізує завдання, які спрямовані на оволодіння різними способами комунікації, організації педагогічної взаємодії. Соціокультурний компонент дозволяє зрозуміти зміст та форми життєдіяльності (власна активність на основі вибору; досвід творчої дії; спілкування тощо); почуття та емоції; коло бажань та інтересу; самоусвідомлення та розуміння власного «Я». У такий спосіб майбутні вчителі вчать аналізувати ситуацію, бачити проблему та вирішувати її на високому рівні узгодженості власних інтересів та соціуму.

Таким чином, соціокультурну підготовку майбутніх учителів початкової школи розкриваємо як компонент професійної підготовки студентів, що відображає зміст цього процесу. Соціокультурна підготовка забезпечує формування *соціокультурної компетентності* майбутніх учителів початкової школи, становлення особистості вчителя (медіа культур), що здатен проектувати навчання відповідно до сучасних вимог та реалізовувати соціокультурну освіту учнів на основі ідей «діалогу культур», міжкультурної толерантності, повага до соціокультурних відмінностей зі збереженням ціннісного ставлення до своєї рідної культури, народу, традицій, мови, релігії.

Таке трактування соціокультурної підготовки вчителя на етапі професійного навчання задає вектор професійно-особистісного розвитку вчителя у трьох аспектах:

- теоретичний аспект (усвідомлення знань соціокультурної діяльності, знання вікових особливостей молодших школярів)
- практичний аспект (знання різних видів соціокультурної діяльності та форм її організації, способів налагодження взаємодії з учнями, колегами, батьками)
- особистісний аспект (розвиток творчої активності вчителя, соціокультурної толерантності, вміння здійснювати самоаналіз та самооцінку) [45].

Таким чином, оновлення змісту педагогічної освіти з акцентом на соціальну та культурну взаємодію, врахування національних та загальнолюдських цінностей, зростаючі вимоги до форм організації навчальної діяльності – вимагають формування *соціокультурної компетентності* майбутніх учителів початкової школи як ініціаторів педагогічної взаємодії з членами різноманітних соціальних культур.

Соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи виражається у ціннісному ставленні до національної культури, бажанні налагодити діалог з іншими народами та культурами, готовність застосовувати загальнокультурний фонд знань під час виконання завдань соціальної взаємодії, освоєння культурних цінностей. Соціокультурна компетентність носить комплексний характер, соціальний та особистісний сенс, який опирається на знання, досвід соціальної діяльності.

Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, як обґрунтовують О.Кукевич, О.Клехо, зумовлена тим, що в сучасних умовах навчання, коли учні занурені у комп'ютерний світ – це створює ілюзію залучення до культури, проте та інформація, на яку учні натрапляють в

мережі інтернет, породжує відчуття культурної обізнаності, саме тому, основне завдання вчителя – це прищепити учням любов та повагу до навчання в умовах культурного різноманіття народів. Майбутні вчителі постійно перебувають у взаємодії з представниками інших культур, які досить часто відрізняються один від одного. Культурні відмінності, які стосуються національної мови, норм поведінки, одягу, деколи можуть призвести до перешкод на шляху налагодження взаємин з учнями. Головною перешкодою щодо вирішення культурної взаємодії вчителя та учнів є розуміння інших культур крізь призму своєї культури, яка обмежує сприйняття інших. Тож ми вважаємо, що для налагодження успішної комунікації вчителів початкової школи з учнями потрібно сформувати соціокультурну компетентність, яка визначається знаннями, вміннями та досвідом діяльності, які керуються етнокультурним та соціальним компонентом.

Цікавими, у межах нашого дослідження, нам видаються міркування Н.Дідур, який стверджує, що у майбутніх учителів початкової школи повинна бути сформована соціокультурна компетентність задля вдосконалення процесу взаємодії з учнями. Це буде свідченням реалізації гуманістичної складової освіти, способом збереження соціального здоров'я молодших школярів. Отже, соціокультурна компетентність розкриває комплекс ціннісних орієнтацій, що визначають соціальну та індивідуальну поведінку майбутнього вчителя, слугують опорою для виконання особистісних завдань [23].

На основі соціально-філософського аналізу соціокультурної компетентності майбутніх учителів, дослідник Р.Алікберов переконує у тому, що майбутнім учителям потрібно щодня налагоджувати конструктивне спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами з опорою на знання про рівень власної культури та усвідомлення культурних особливостей інших [1].

Соціокультурна компетентність розкриває усвідомлення цінностей своєї культури та прийняття культурних відмінностей інших народів, розуміння та

повага до культурно-історичної спадщини. Соціокультурна компетентність дозволяє майбутнім учителям початкової школи успішно само реалізуватися у полікультурному середовищі.

Таким чином, у межах проблеми нашого дослідження, *соціокультурну компетентність майбутніх учителів початкової школи інтерпритуємо як інтегровану якість, що формується через осмислення та усвідомлення форм соціально-культурного життя, надбання власного соціального досвіду та формування індивідуального «поля» культури, нових особистісних якостей (самооцінка, відповідальність, самопізнання).*

Соціокультурна компетентність мабутніх учителів початкової школи проявляється у:

- здатності розуміти культуру інших народів, їх мовні особливості (діалект)
- вміння толерантно доносити до учнів загальнонаціональну культуру, норми української літературної мови
- не принижувати надбання регіональних культур та специфіку діалекту;
- вміння узгоджувати національне з соціальними нормами поведінки, які допустимі у певному населеному пункті, родині;
- застосовувати соціокультурні знання відповідно до етнічних особливостей;
- розуміти культуру кожного народу;
- приймати та не заперечувати культурні відмінності у духовному світі того чи іншого народу;
- усвідомлювати та поважати духовні цінності різних народів, різних людей.

Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки здійснюється в умовах соціокультурного та освітнього середовища, що мають свої особливості. Саме тому розгляд можливостей формування соціокультурної компетентності

майбутніх учителів початкової школи стає можливим на етапі професійної підготовки, яка ґрунтується на принципах науковості, самоорганізації, інноваційності освіти у полікультурних відносинах соціуму.

З метою більш глибокого розуміння поняття *«соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи»* у наступному параграфі нашого дослідження розкриємо структурні компоненти досліджуваної категорії.

1.3 Структурні компоненти соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Підготовка майбутнього вчителя початкової школи, готового до здійснення успішної діяльності та налагодження спілкування в умовах соціокультурного середовища – це одне з надважливих завдань професійної педагогічної освіти, що пояснюється розумінням культурного багатства, толерантним ставленням до всього різноманіття та вмінням діяти культурно відповідно в залежності від культурних умов. Сьогодні у Новій українській школі у класах є представники різних релігійних та етнічних груп, така різниця ментальностей проявляється також в освітньому процесі: одним школярам складно дається абстрактне мислення, вони потребують чітких ілюстрацій, іншим – потрібна активна розумова активність, вони не потребують прикладів. Саме тому сучасний вчитель повинен у класі створити атмосферу співдружності, допомагати учням долати етнічні стереотипи та інікати міжнаціональних конфліктів [59].

Професія вчителя об'єднує у собі багато якостей, що допомагають йому бути професіоналом, навчати учнів та плекати у них любов до навчання, пояснювати їм роль одержаних знань для існування у межах соціуму. Прищепити учням всі ці якості неможливо, якщо вчитель є некомпетентним у

педагогічній діяльності. Очевидно, що однією з провідних компетентностей вчителя є соціокультурна компетентність, яка дозволяє налагодити взаємодію з учнями та забезпечити суб'єкт-суб'єктні стосунки в учнівському колективі.

Зважаючи на вищезазначене, підготовка майбутніх учителів початкової школи повинна бути соціально спрямованою, вчителі мають володіти провідними професійно-особистісними якостями, що дозволять виховувати учнів як особистостей культури у полікультурному середовищі, а саме:

- розуміння структури та особливостей кожної культури;
- вміння налагоджувати міжкультурну взаємодію, проявляти співчуття, толерантність, емоційну підтримку; вміння вирішувати конфлікти, що можуть виникнути в ситуації культурних перетинів під час професійної діяльності;
- сприйняття вчителем різноманіття етнокультур та ідей збереження своїх традицій, знання цікавих форм та методів взаємодії у полі етнічному освітньому середовищі;
- налагодження комунікації учнів з представниками інших культур у полікультурному освітньому середовищі;
- знання історичної та культурної спадщини народів, які живуть у регіоні;
- здатність взаємодіяти з різними учнями, що стосується культурного середовища;
- здійснювати соціокультурне виховання молодших школярів.

Як зазначає дослідник П.Тедт, майбутні вчителі повинні бути компетентними у наступних сферах:

- культура: зміст, динаміка розвитку, різноманіття;
- спілкування та культурні перешкоди: знання форм сприйняття, мова та невербальна комунікація, мова та способи мислення, які пов'язані з культурою;

- поліетнічність та культура: усвідомлення полікультурного освітнього середовища, особливості полі етнічного простору;
- міжкультурні зв'язки: розуміння культурних відмінностей та соціальної ідентифікації, стереотипи культур, меншин [43].

В умовах мультикультурності, на думку С.Ніто, на успішність навчання впливають такі особистісні якості вчителя як баланс національних, культурних ідентифікацій, знання певних культур та їх особливостей, соціальна активність та прагнення створити гуманну націю.

Дослідник Т.Фоменко професійну соціокультурну компетентність майбутніх учителів початкової школи визначає як якість, потрібну для налагодження успішної комунікації з представниками різних етнічних груп та містить мотиваційний (стійкий інтерес до такого виду спілкування), когнітивний (знання та вміння застосовувати їх у певних ситуаціях), діяльнісний (вміння успішно комунікувати з різноманітними етнічними групами) компоненти [82].

Цікавими нам видаються міркування Р.Алікберова, який соціокультурну компетентність трактує як професійну інтегративну характеристику особистості, що включає мотиваційно-аксіологічний (пізнання, розуміння цінностей кожної культури); когнітивно-комунікативний (розуміння формування та становлення полікультурного світу); суб'єктно-діяльнісний (здатність використовувати соціокультурні знання у вихованні учнів як людей культури) компоненти. Проте, зазначимо, що науковці не враховують комунікативний компонент соціокультурної компетентності майбутніх учителів, що містить здатність вирішувати професійні знання під час налагодження взаємодії з різними культурами тощо [1].

Сформованість соціокультурної компетентності майбутнього вчителя – визначає його готовність до здійснення критичного мислення, вміння оцінювати освітній процес та віднаходити певні рішення у цих ситуаціях, вміння

рефлексувати та прогнозувати зміни у навчальному процесі. Успішному формуванню соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи сприяють певні чинники, серед яких виокремлюємо наступні:

1. особистісний досвід
2. наочність під час вивчення нового матеріалу
3. самореалізація отриманих знань
4. систематизація та порівняння нових знань.

У межах нашого дослідження важливо уточнити зміст поняття «соціокультурна компетентність» через розкриття структурних компонентів досліджуваного феномену. Задля цього слід проаналізувати наукові джерела, де дослідники пропонують власні підходи до визначення структури та змісту соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Так, дослідниця І.Закір'янова вважає, що соціокультурна компетентність є потенційною, адже вона закладена, однак її слід постійно розвивати. На думку автора, досягнути високого рівня сформованості соціокультурної компетентності можна будучи цілісно соціально зрілою особистістю, яка відзначається: орієнтуванням на позитивне сприйняття життя; вмінням реально оцінювати себе та розуміти інших людей; бажання постійно вдосконалювати власні знання; впевненість у собі. Ось чому, на нашу думку, потрібно формувати соціокультурну компетентність у майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки [28].

Як певне інтегративне утворення, розглядає соціокультурну компетентність, дослідник Т.Колодько, і стверджує, що вона містить: країнознавчі, соціальні знання, вміння співвідносити мовні засоби з умовами спілкування; вміння налагоджувати комунікацію у відповідності до соціальних норм поведінки [35].

Дослідниця Л.Шутовська під соціокультурною компетентністю розуміє знання про цінності, традиції, звичаї, мову та культуру, вміння налагоджувати

успішну міжкультурну комунікацію. Як наголошує М.Стахів, соціокультурна компетентність вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності, є феноменом, який утворений гуманістичними цінностями, етнічною само ідентифікацією та толерантністю людини, знаннями у сфері культур, форм і методів навчання, сприятливих для соціокультурного освітнього середовища.

Соціокультурна компетентність майбутніх учителів, за визначенням С.Шехавцевої, це інтегративна особистісна якість, що базується на знаннях, уміннях та досвіді, який здобувається під час навчання у ЗВО, більшою мірою – у поза навчальній діяльності, що дозволяє успішно взаємодіяти з представниками різних культур та етносів.

На думку Г.Харченко, Ю.Демянової, соціокультурна компетентність – це наявність знань про культурні традиції країни, її мову, норми соціальної поведінки та здатність діяти у відповідності до них.

Отже, можемо констатувати, що соціокультурна компетентність є частиною професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, формування якої пов'язане з налагодженням міжкультурного діалогу, толерантністю, міжкультурною співпрацею.

Щодо структури соціокультурної компетентності, то вона неодноразово була предметом дослідження вітчизняних науковців.

Так, «Новий словник методичних термінів і понять» соціокультурну компетентність визначає як знання про країну, її національно-культурні традиції, звички, соціальні норми та правила спілкування. До структури соціокультурної компетентності входять такі компоненти:

- 1) соціокультурні знання (інформація про країну, духовні цінності, культурні традиції, менталітет)
- 2) досвід спілкування (розуміння стилю спілкування країни)
- 3) сприйняття фактів інших культур (вміння вирішувати соціокультурні конфлікти)

4) знання норм та способів застосування мови [63].

У структурі соціокультурної компетентності вчителя початкової школи Л.Петухова виділяє наступні компоненти: когнітивний (знання та теоретичні уміння, які потрібні для комунікації у полікультурному середовищі); мотиваційно-ціннісний (усвідомлення гуманістичних цінностей, які входять до соціокультурного життя, толерантні стосунки з представниками різних соціальних груп); діяльнісно-поведінковий (здатність вирішувати міжкультурні проблеми, успішно взаємодіяти в полікультурному середовищі з представниками різних культур).

Наукова розвідка змісту та структури соціокультурної компетентності дозволила П.Горські, визначити її як набір якостей вчителя, що проявляються у бажанні до одержання знань про культуру різних народів; усвідомленні культурних стереотипів; розширенні світогляду; соціальній активності, яка спрямована на вирішення усіх форм соціальної несправедливості.

Слід зазначити, що дослідники у структурі соціокультурної компетентності не врахували той факт, що вона виступає основою розвитку толерантності, емпатії та проявляється як якість, що визначається сукупністю *мотивів* (бажання стати людиною культури), *цінностей* (взаємодія суб'єктів різних культур), *знань* (культури своєї країни та інших країн), *умінь* (підтримувати міжкультурний діалог) та сприяє реалізації освітньої, культурологічної функцій у навчанні учнів.

Виокремлення компонентів соціокультурної компетентності, на думку О.Кучерук, залежить від таких чинників, як: культурні надбання окремого регіону України, національна культура, загальнолюдська культура, етнічні стереотипи, традиції, соціальні установки та потреби. Як поєднання двох складових (внутрішня та зовнішня) розглядає структуру соціокультурної компетентності дослідниця І.Закірянова. Внутрішній компонент – це особистісна зрілість вчителя, бажання проявляти соціокультурну

компетентність, вміння робити адекватний вибір, будувати діалог з учасниками освітнього процесу. Зовнішній компонент – це організація такої діяльності та спілкування, під час якої здійснюється реалізація внутрішньої складової [28].

Дослідниця Р.Гришкова вважає, що у структурі соціокультурної компетентності слід розглядати чотири складові, а саме:

- соціокультурні знання (відомості про країну, духовні цінності, традиції різних етнічних груп);
- досвід спілкування (стиль спілкування, розуміння явищ іншомовної культури);
- особистісне ставлення до іншої культури (вміння вирішувати соціокультурні конфлікти);
- знання способів застосування мови [43].

Соціокультурну компетентність ряд дослідників розглядають як складне утворення, яке складається з наступних структурних компонентів:

- 1) когнітивний компонент (знання змісту компетенції)
- 2) мотиваційний компонент (готовність до виявлення компетенції)
- 3) ціннісно-смысловий компонент (відношення до змісту компетенції та об'єкта її використання)
- 4) діяльнісний компонент (досвід виявлення компетенції).

Дослідники Є.Жежер, Т.Жуков, І.Ярцев та ін., досліджуючи соціокультурну компетентність, виокремлюють такі структурні компоненти:

- когнітивний (знання своєї мови, культури свого народу)
- аксіологічний (знання цінностей культури)
- особистісно-операційний (вміння налагоджувати діалог культур, навички спілкування)
- оцінно-рефлексивний (здійснення рефлексії, самооцінка)
- концептуальний (знання соціокультурної діяльності)
- комунікативний (знання прийомів спілкування)

- емоційно-моральний (соціокультурна відповідальність та свідомість людини).

Цікавою нам видається структура соціокультурної компетентності, запропонована дослідницею В.Сулеймановою. Науковиця виокремлює наступні структурні компоненти: когнітивний (знання історії, культури, традицій, норм та правил спілкування); мотиваційно-ціннісний (мотиви, що заставляють людину діяти толерантно, емоційно ставитися до різних етнічних груп); діяльнісно-поведінковий (регуляція вольової сфери, спілкування у межах полікультурного середовища).

Відповідно до здійсненого нами аналізу поняття «соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи» та її структурних компонентів визначаємо наступні її функції:

- культуро творча – розуміння вчителями соціальних норм, ментальностей, що відображені у досвіді народу, оточенні учнів, які є основою для освітньої діяльності усіх учасників.;
- ціннісна – внесення ціннісних уявлень різноманітних етнічних груп;
- інтеграційна – збереження соціокультурності, самобутності за допомогою норм, які визначають соціальні стосунки між людьми.

З урахуванням визначених функцій соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи та здійсненого аналізу її структури з позиції різних науковців можемо розкрити структуру досліджуваного феномену:

1. аксіологічний-мотиваційний компонент
2. культурно-когнітивний компонент
3. комунікативно-діяльнісний компонент
4. особистісно-рефлексивний компонент

Отже, *аксіологічно-мотиваційний компонент* соціокультурної компетентності майбутніх учителів визначає самостійність оціночних суджень,

соціальних принципів та установок у життєвому самовизначенні. *Культурно-когнітивний компонент* – це соціокультурні знання, які потрібні для успішної професійної діяльності з урахуванням соціокультурних характеристик народу, суспільства та особистості молодших школярів. *Комунікативно-діяльнісний компонент* соціокультурної компетентності спрямований на застосування сформованих умінь у певних соціокультурних ситуаціях та стосується налагодження взаємодії майбутніх учителів з усіма учасниками освітнього процесу з різними соціальними особливостями. *Особистісно-рефлексивний компонент* відповідає за осмислення соціокультурних знань, усвідомлення своїх життєвих ресурсів, здібностей, вияв емпатійних почуттів до оточуючих.

Таким чином, розглянувши структурні компоненти, можемо визначити основні характеристики соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи: рефлексивні здібності; соціальний інтелект; активна поведінка та спілкування у різноманітних соціокультурних ситуаціях; вияв емпатії до оточуючих.

Висновки до першого розділу

Перший розділ магістерського дослідження присвячений розкриттю теоретичних аспектів проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки. Професійна підготовка майбутнього вчителя розглянута як процес опанування теоретичними знаннями та формуванням практичних умінь, навичок, які дозволять визначити самореалізацію майбутнього педагога.

Соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи визначена як складова особистісного та професійного становлення студентів на етапі професійної підготовки в умовах соціокультурного освітнього середовища ЗВО. Соціокультурну компетентність інтерпритуємо як якість, що

довольє успішно комунікувати з представниками інших культур, відчувати себе впевнено у соціокультурному середовищі, бути готовим до здійснення соціокультурної діяльності, визначати ціннісні орієнтації особистості та допомагати їй здійснити соціалізацію. Загалом, соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи розкриває готовність орієнтуватися у системі загальнолюдських цінностей, знання норм соціокультурного спілкування, готовність до соціальної взаємодії на основі суспільних норм та правил.

Встановлено, що формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки є цілісним процесом, який зорієнтований на засвоєння студентами знань, соціально значущих умінь, набуття досвіду соціокультурної діяльності, ціннісних орієнтацій. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки спрямоване на створення оптимальних умов для саморозвитку студентів, з урахуванням їх особистісних потреб та інтересів.

Відповідно до здійсненого нами аналізу поняття «соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи» визначено наступні її функції: *культуротворча* – розуміння вчителями соціальних норм, ментальностей, що відображені у досвіді народу, оточенні учнів, які є основою для освітньої діяльності усіх учасників.; *ціннісна* – внесення ціннісних уявлень різноманітних етнічних груп; *інтеграційна* – збереження соціокультурності, самобутності за допомогою норм, які визначають соціальні стосунки між людьми.

Визначені функції соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи дозволили розкрити структуру досліджуваного феномену, до якою входять такі компоненти як:

1) *аксіологічний-мотиваційний компонент* (самостійність оціночних суджень, соціальних принципів та установок у життєвому самовизначенні);

2) *культурно-когнітивний компонент* (соціокультурні знання, необхідні для успішної професійної діяльності з урахуванням соціокультурних характеристик народу, суспільства та особистості молодших школярів);

3) *комунікативно-діяльнісний компонент* (застосування сформованих умінь у певних соціокультурних ситуаціях);

4) *особистісно-рефлексивний компонент* (осмислення соціокультурних знань, усвідомлення своїх життєвих ресурсів, здібностей, вияв емпатійних почуттів до оточуючих).

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1 Показники, критерії та рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів

Представлена у попередньому параграфі нашого дослідження структура соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, виступає формою її оцінки, що проявляється на різних стадіях. Це пояснюється тим, що успішність будь-якого процесу розкривається через міру відповідності одержаних результатів очікуванню, саме тому наступним завданням є – виокремлення критеріїв з відповідними показниками соціокультурної компетентності, які необхідні для оцінювання рівнів соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

На сучасному етапі науковці ведуть досить активний пошук вирішення проблеми педагогічного інструментарію, який необхідний для розкриття рівнів будь-якої компетентності. Враховуючи той факт, що структурні компоненти соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи прирівнюються до категоріального апарату «критерії» та «показники» педагогічного інструментарію, через це їх враховано для розкриття рівнів сформованості соціокультурної компетентності. Для початку потрібно розкрити зміст поняття «критерії» та «показники».

З філософської точки зору дефініція «критерії» визначається як певна ознака, за допомогою якою можна здійснити оцінку. Словник іншомовних слів критерій подає як еталонний показник (від латинського слова «критеріум» - порівняння), з яким порівнюють досягнуті результати. Освітній процес до критеріального апарату відносит результати освітньої діяльності освітнього закладу та діяльності здобувачів освіти (н-д: освіченість та вихованість) [63].

Дослідниця Н.Борисенко, поняття «критерій» розглядає як узагальнений показник розвитку системи, успішності діяльності; як ознаку об'єкта, за яким ведеться спостереження і на підставі якої йому дається оцінка. Критерії поділяються на показники – це певні характеристики аспекту критерію об'єкта, який досліджується. Показник дає якісну та кількісну інформацію щодо його конкретних властивостей.

Так як критерії подають вищий рівень досліджуваного явища, то вони виступають еталоном, що демонструє, у порівнянні з реальним явищем, міру відповідності ідеалу. Критерій має бути відкритим, охоплювати показники, які дозволяють вимірювати реальність у порівнянні з ідеалом. У межах нашого дослідження, поділяючи думку Н.Борисенко, ми виокремлюємо поняття «показник» як самостійне, тож можемо стверджувати, що категорії «критерій» та «показник» не є тотожними [9].

Показник, за визначенням дослідниці О.Нечаєвої, є тим, що легко сприйняти, він відображає наявність чого-небудь. Виокремлення показників та критеріїв стає можливим з урахуванням цільової установки, що критерій є трансформованою метою. Тож, аналіз поняття «критерій» як оцінка результативності освітнього процесу та діагностики діяльності учнів, критерій оцінки сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначаємо як якісний показник сформованості особистості, яка наділена тимчасовими та інтенсивними характеристиками і проявляється у найрізноманітніших виявах соціокультурної діяльності [62].

Отже, розуміння сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи є компонентним та рівневим, де під рівнем будемо розуміти міру повноти прояву усіх структурних компонентів. Опираючись на компонентний склад соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, вважаємо за необхідне виокремити ідентичні

критерії оцінки її сформованості: *аксіологічно-мотиваційний, культурно-когнітивний, комунікативно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний*.

Аксіологічно-мотиваційний критерій соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначає ставлення майбутніх учителів до різних культур, можливість здійснювати аналіз різноманітних моделей поведінки та взаємодії, яка зумовлена соціокультурними відмінностями. Соціокультурна освіта спрямована на вироблення у суб'єктів освітнього процесу відповідних ціннісних орієнтацій. Як зазначає дослідниця Ю.Своротова, у випадку коли цінності студентів-майбутніх учителів початкової школи стають у протиріччя зі змістом педагогічної освіти, виникає можливість прояву неадекватних дій та поведінки. Задля уникнення такого процесу потрібно гармонізувати особистісні цінності та життєві цілі з пріоритетами, які діють у культурі, освіті, соціумі. Не потрібно думати, що при цьому нівелюються індивідуальні цінності, тут важливо, щоб вони не вступали у протиріччя з процесами, які відбуваються у суспільстві. Саме тому, вважаємо, що у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи потрібно зосереджувати увагу на формуванні тих цінностей, що згуртовують людей різних культур (здоров'я, любов, щастя, свобода, життя тощо).

Створення освітнього простору з урахуванням соціокультурності стає можливим за умови присутності у вчителя початкової школи позитивного налаштування та прийняття власної та соціокультурної ідентичності. Дослідниця О.Волошина, вивчаючи соціокультурний компонент підготовки майбутніх учителів початкової школи у Великобританії, доводить, що справжнє поєднання культур відбувається через формування у студентів позитивної соціокультурної ідентичності та соціокультурної толерантності, що виступають когнітивно-мотиваційним стержнем соціокультурної самосвідомості [14].

Зазначимо, що позитивна соціокультурна ідентичність є характерною для більшості майбутніх учителів початкової школи, та , як зазначає М.Стахів, відповідає статусу «норми», адже відбувається співставлення позитивного образу власного народу зі сприйняттям цінностей інших народів. Трансформації можуть бути наступні: етнічна індиферентність, соціокультурний нігілізм, соціоєгоїзм та ін..

Отож майбутні учителі початкової школи, у яких сформована позитивна соціокультурна ідентичність, будуть проявляти толерантну позицію по відношенню до своєї та інших етнічних груп. Дослідник Р.Алікберов стверджує, що при трансформації соціокультурної ідентичності, мотиви та характер педагогічної взаємодії визначаються ігноруванням та несприйнятливим ставленням до культурних проявів суб'єктів освітнього процесу (учнів). У той час як занадто активна ідентичність визначається нетерпимістю у налагодженні педагогічної взаємодії з суб'єктами освітнього процесу іншої соціокультурної приналежності. Педагогічна взаємодія, яка будується на взаємоповазі, розумінні та прийнятті різних етнокультурних стереотипів, характеризується наявністю високого рівня сформованості у майбутніх учителів початкової школи соціокультурної толерантності свідомості. Соціокультурна толерантність майбутнього вчителя початкової школи – це прояв соціальної чутливості в освітньому середовищі по відношенню до інших представників культур, соціальних груп, стійкість до конфліктів щодо соціокультурних відмінностей, гнучкість мислення та прояв емпатійних почуттів, визнання за учнями можливості прояву самостійності у виборі та прийнятті рішень.

Таким чином, *аксіологічно-мотиваційний критерій* соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначається:

- ✓ позитивною соціокультурною ідентичністю;

- ✓ гуманістичними цінностями, ціннісними орієнтаціями та загальнолюдськими якостями, які відповідають засадам соціокультурності;
- ✓ соціокультурною толерантністю та бажанням працювати у соціокультурному колективі.

Культурно-когнітивний критерій соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначає успішне виконання вчителями соціальних ролей, які характерні для здійснення життєдіяльності у соціокультурному соціумі. Даний критерій - це наявність відповідних знань щодо власної культури, культури інших народів, які представлені в освітньому середовищі.

Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки є комплексним та націлене на досягнення соціальної успішності у соціокультурному середовищі освітнього закладу. Майбутні вчителі повинні знати та розуміти універсальні цінності, культури та історії свого та інших народів, приймати традиції культурного середовища; культурні відмінності та особливості, що проявляються у поведінці; знати принципи формування соціокультурного змісту навчання.

Отож **культурно-когнітивний критерій** соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи відображає:

- ✓ соціокультурну інформованість;
- ✓ соціокультурну грамотність;
- ✓ соціокультурну практику.

Так, соціокультурна інформованість, на думку Ю.Сороки, - це знання окремих засад життєдіяльності у соціокультурному середовищі, розуміння відмінностей про об'єкт, дій, засобів що спонукають до оволодіння ними.

До змісту соціокультурної грамотності відносимо розуміння правил неконфліктного спілкування у сім'ї, формальній групі; орієнтація у соціокультурному просторі, соціокультурному житті.

Соціокультурна практика спрямована на забезпечення персоніфікації життєвих правил, формування готовності до виконання певних дій та соціальної поведінки у полікультурному середовищі.

Розглядаючи соціокультурну інформованість, соціокультурну грамотність та соціокультурну практику у поєднанні з вихованням відповідальних майбутніх учителів початкової школи, що здатні працювати та жити у цьому мінливому світі, слід визначити ключові властивості цих феноменів:

- знання та налагодження взаємодії з різними людьми (усі учасники освітнього процесу);
- розуміння етнічних приналежностей та вікових категорій;
- соціокультурний інтелект (вміння чітко розрізняти поведінку людей різних соціальних груп). Соціокультурний інтелект – це можливість, що дозволяє бути рівним у стосунках з різними людьми у полікультурному середовищі, це певне соціальне пристосування. Соціокультурний інтелект майбутніх учителів початкової школи пов'язаний з умінням аналізувати поведінку учасників спілкування, це здатність передбачати складні стосунки та залежності у соціальній сфері.

Комунікативно-діяльнісний критерій соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи характеризується вмінням майбутнього вчителя до перетворення соціокультурного середовища та виховання молодшого школяра, який може орієнтуватися у соціокультурному середовищі та здатен віднайти у ньому свої культурні цінності.

Початкова школа сьогодні відзначається соціальною та мультикультурною спрямованістю, а освітні суб'єкти – перебувають на межі культур соціокультурного середовища, вони взаємодіють на засадах поваги, розуміння,

діалогічності, розуміння культурної ідентичності усіх учасників. Звідси випливає, що професійна діяльність майбутніх учителів початкової школи повинна відбуватися на соціокультурній комунікації. Поняття «соціокультурна комунікація» у довіднику з мультикультурних компетентностей визначено як єдність категорій «культура» та «комунікативний процес», що разом розкривають вплив культури на комунікативну поведінку особистості. У межах професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи «соціокультурна комунікація» зорієнтована на досягнення взаємодії у суспільстві між представниками різноманітних культур через взаєморозуміння.

Педагогічна діяльність майбутніх учителів та реалізація у ній соціокультурної комунікації скерована на зміцнення та вдосконалення етнічної та соціокультурної ідентичності усіх учасників освітнього процесу, формування у молодших школярів відповідальності та почуття толерантності, відкритості та досягнення успіху. Отже, для майбутніх учителів початкової школи першочерговими виступають такі особистісні властивості, що відображають:

- ✓ бажання та здатність майбутніх учителів налагоджувати взаємодію у соціокультурному середовищі початкової школи;
- ✓ приймати активну участь у мирному вирішенні міжкультурних конфліктів та налагоджувати взаємоповагу та визнання соціокультурних особливостей кожного учня;
- ✓ адаптуватися до мінливого соціокультурного простору, вирішувати соціокультурні конфлікти (попереджати їх);
- ✓ знати дієві способи вирішення проблем, налагоджувати демократичне спілкування тощо.

Таким чином, комунікативно-діяльнісний критерій соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи спрямований на:

- формування навичок соціокультурної взаємодії;

- охоплення методів, прийомів ,форм педагогічної взаємодії у соціокультурному середовищі;
- вироблення гуманістичного стилю педагогічної комунікації з метою повного розвитку потенційних можливостей усіх учнів, незалежно від їх національної, культурної приналежності;
- готовність вчителя до праці у нових соціокультурних умовах та виховання учнів через повагу до власної раси, національності та культури, уникнення стереотипів та поваги до інших звичаїв, цінностей тощо.

Особистісно-рефлексивний критерій соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи є з'єднуючою ланкою між комунікацією та різними культурами, він трансформує знання про соціум та культуру певного соціокультурного середовища, де відбувається педагогічна діяльність.

Дослідники О.Рега та І.Червінська відзначають, що підготовка майбутніх учителів початкової школи, що готові до створення товариської атмосфери у полі етнічному багатоконфесійному освітньому середовищі є основним завданням професійної педагогічної освіти. З опорою на це, до критеріальної ознаки сформованості особистісного-рефлексивного критерію соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи відносимо співвіднесення культури з різноманітними аспектами життя, умов життя, соціальними та міжособистісними відносинами.

Усвідомлення стосунків на основі відмінностей між своєю культурою та культурою інших країн є основою *культурної свідомості*. Культурна свідомість – це вивчення соціальних та регіональних відмінностей; розуміння того, як національна спільнота розглядається іншими; трактування культури як форми буття людського та переважання у власній діяльності принципів толерантності, співпраці; вміння толерантно ставитися до інших культурних відмінностей, шанобливо сприймати історичну спадщину та культурні традиції молодших школярів.

Зазначимо, що навчання – це «підвищена мовна відповідальність», адже мова є найважливішим чинником діяльності вчителя початкової школи, основним інструментом реалізації усіх завдань дидактичного та методичного характеру. Професіоналізм майбутніх учителів початкової школи проявляється у наступних уміннях:

- налагодження гуманістичних, особистісних стосунків з учнями, колегами та батьками;
- мотивація учнів на здійснення діяльності та прояв у ній комунікативних умінь (спілкування, активне слухання, прохання, підтримка тощо);
- контакт з учнями, колегами, батьками з розумінням їхніх соціально-культурних особливостей;
- адекватна поведінка щодо певної ситуації та використання її з метою вирішення власних комунікативних завдань, спонукання до прояву співрозмовником позитивного сприйняття своєї особистості;
- орієнтація на визнання позитивних характеристик молодших школярів, їхніх кращих сторін, усвідомлення значущості інших;
- прояв емпатійних почуттів, розуміння та прийняття емоційного стану інших людей.

Отож професіоналізм майбутніх учителів початкової школи визначається ступенем їхньої комунікативної культури. Зміст комунікативної культури майбутніх учителів початкової школи – це комунікативна діяльність, що пов'язана з організацією педагогічного спілкування, що виступає основним засобом професійної діяльності, адже проявляється у всіх формах роботи вчителя та від рівня його прояву залежить ефективність, успішність, професійна майстерність педагогічної діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Сформованість комунікативної культури у майбутніх учителів початкової школи забезпечує зміцнення соціокультурної та етнічної ідентичності усіх учасників освітнього процесу, почуття толерантності та відповідальності. На

етапі професійної підготовки у ЗВО провідними засобами формування комунікативної культури майбутніх учителів початкової школи є соціонормативний досвід народної культури; розуміння мов спілкування, комунікація у діловій сфері; розуміння мистецтва; знання, наукові методи навчання спілкуванню.

Отже, прояв комунікативної культури майбутніх учителів початкової школи під час налагодження педагогічної взаємодії, проявляється у активній, діалогічній взаємодії, яка ґрунтується на гуманістичній парадигмі, що скерована на досягнення культури відповідних цілей. Підґрунтям такої педагогічної взаємодії є розуміння майбутніми учителями початкової школи свого соціокультурного досвіду, стереотипів, які дозволяють сприймати соціокультурний досвід представників інших культур.

Визначені та обґрунтовані вище критерії соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначаються сукупністю показників, що подані у таблиці (табл.2.1)

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Критерії	Показники
<i>Аксіологічно-мотиваційний критерій</i>	<ul style="list-style-type: none"> - гуманістичні цінності, ціннісні орієнтації, загальнолюдські і професійні цінності; - позитивна соціокультурна ідентичність; - соціокультурна толерантність
<i>Культурно-когнітивний критерій</i>	<ul style="list-style-type: none"> - соціокультурна грамотність, інформованість, практика та соціокультурний інтелект; - знання універсальних цінностей, історії та культури власного та інших народів, розуміння традицій і звичаїв культурного середовища;

	<ul style="list-style-type: none"> - розуміння культурно-специфічних відмінностей і подібностей, виражених у нормах, цінностях, поведінкових зразках.
<i>Комунікативно-діяльнісний критерій</i>	<ul style="list-style-type: none"> - володіння методами, прийомами формами, і техніками педагогічної роботи в соціокультурному середовищі; - гуманістичний стиль педагогічної взаємодії; - готовність майбутніх учителів до роботи в нових соціокультурних умовах.
<i>Особистісно-рефлексивний критерій</i>	<ul style="list-style-type: none"> - комунікативна культура; - культурна свідомість; - готовність використовувати загальнокультурний фонд знань у вирішенні завдань соціокультурної комунікації.

Прояв виокремлених показників дав змогу нам охарактеризувати рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. А саме: *проблемно-творчий, продуктивно-пошуковий, нормативно-базовий, оптимально-допустимий рівні (табл..2.2)*

Таблиця 2.2

Рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Рівні	Показники рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів
<i>Проблемно-творчий рівень</i>	Майбутні учителі розуміють та ціннісно ставляться до представників інших культур, націй, релігій та проявляють це ставлення у професійній діяльності. Вони відзначаються соціокультурною толерантністю, мають сформовану

	<p>систему гуманістичних цінностей та позитивну соціокультурну ідентичність.</p> <p>Такі студенти демонструють ґрунтовні знання загальнолюдських цінностей, культури та історії своєї у поєднанні з культурами інших народів, знають культурні відмінності та спільні характеристики, які виражаються у нормах, цінностях, поведінці. Студенти такого рівня сформованості соціокультурної компетентності, усвідомлюють звичаї та традиції культурного середовища, соціокультурну інформованість, грамотність та соціокультурний інтелект.</p> <p>Майбутні вчителі готові до налагодження взаємодії у нових соціокультурних умовах, вони методично підготовлені до праці у мультикультурному класі та соціокультурному середовищі початкової школи. Вони володіють формами, методами, прийомами та техніками педагогічної взаємодії у соціокультурному середовищі, зорієнтовані на гуманістичний стиль педагогічної діяльності.</p> <p>У професійній діяльності представники такого рівня відзначаються високим рівнем комунікативної культури та культурної свідомості, вони здатні до використання загальнокультурного фонду знань щодо розв'язання завдань соціокультурної комунікації з розумінням національних характеристик учасників освітнього процесу.</p>
<p><i>Продуктивно-пошуковий рівень</i></p>	<p>Представники даного рівня сформованості соціокультурної компетентності відзначаються розумінням необхідності прояву ціннісного ставлення до носіїв інших</p>

	<p>культур та націй, проявляють соціокультурну толерантність, гуманістичні цінності та соціокультурну ідентичність.</p> <p>Студенти характеризуються виявленням соціокультурної інформованості, грамотності, соціокультурного інтелекту та визнання звичаїв культурного середовища. Вони демонструють знання культури та історії своєї культури та інших світових культур, знають культурні відмінності та спільності. Такі студенти готові здійснювати свою професійну діяльність у нових соціокультурних умовах, проте вони малоактивні у доборі оптимальних методів, форм, технік та прийомів педагогічної взаємодії у соціокультурному середовищі, хоча й прагнуть до гуманістичного спілкування.</p> <p>В освітній діяльності майбутні вчителі проявляють культурну свідомість, комунікативну культуру досить періодично; деколи вони виявляють прагнення застосовувати загальнокультурний фонд для вирішення соціокультурних завдань.</p>
<p><i>Нормативно-базовий рівень</i></p>	<p>У майбутніх учителів нормативно-базового рівня сформованості соціокультурної компетентності достатній рівень усвідомлення необхідності прояву гуманістичних цінностей, загальнолюдських цінностей. Вони разом з позитивною соціокультурною ідентичністю виявляють соціокультурну індиферентність, позитивне та нейтральне відношення до інших культур.</p> <p>Такі студенти показують ситуативну соціокультурну грамотність, інформованість, соціокультурний інтелект; знання, що стосуються універсальних цінностей, історії</p>

	<p>свого та інших народів, культурних відмінностей та спільних ознак є несистемними. Вони виявляють фрагментарну готовність до праці у нових соціокультурних умовах, не проявляють достатнього гуманістичного стилю педагогічної взаємодії та охоплення формами, прийоми, методами, техніками педагогічної діяльності у соціокультурному середовищі.</p> <p>В освітній діяльності майбутні вчителі інколи демонструють культурну свідомість, бажання застосовувати загальнокультурний фонд знання у розв'язанні задвань соціокультурної комунікації, їх комунікативна культура не відповідає діючим вимогам.</p>
<p>Оптимально-допустимий рівень</p>	<p>У представників оптимально-допустимого рівня сформованості соціокультурної компетентності слабо виражена усвідомленість необхідності прояву ціннісного ставлення до інших культур, вони йому не виявляють, у них відсутня соціокультурна свідомість. Студенти часто проявляють такі поняття як соціонігілізм, соціоізоляція тощо.</p> <p>У професійній діяльності майбутні вчителі не проявляють усвідомлення звичаїв культурного середовища, соціокультурну інформованість, грамотність, соціокультурний інтелект. Вони виявляють мінімальні знання загальнолюдських цінностей, історії та культури свого та інших народів, відмінностей культурних та спільних особливостей.</p> <p>Такі студенти не проявляють ініціативи щодо оволодіння формами, методами, прийомами та техніками</p>

	<p>педагогічної взаємодії у соціокультурному середовищі, вони не мають бажання до роботи у нових соціокультурних умовах, відзначаються спрямованістю у межах педагогічної діяльності авторитаризму та неконтактності.</p> <p>Майбутні вчителі не проявляють комунікативної культури, культурної свідомості, демонструють поодинокі прояви готовності застосування загальнокультурного фонду знань щодо розв'язання завдань соціокультурної комунікації.</p>
--	---

Таким чином, ми дійшли висновку, що виокремлені критерії з відповідними показниками становлять соціокультурну компетентність майбутніх учителів початкової школи, яка проявляється у наступних характеристиках:

- особливість її формування полягає у переході до активного пізнання мультикультурних цінностей, що, в свою чергу, призведе до позитивної етносоціалізації;
- бажання до налагодження педагогічної взаємодії у соціокультурному освітньому середовищі;
- усвідомлення норм та особливостей різних культур;
- вирішення професійних завдань та уникнення міжетнічних конфліктів з носіями інших культур;
- виступає результатом соціокультурної підготовки;
- проявляється у бажанні розв'язувати завдання міжкультурної комунікації з метою успішної педагогічної діяльності.

Можемо підсумувати, що у сучасних умовах майбутні вчителі початкової школи повинні бути носіями ідей оновлення початкової освіти на основі примноження традицій свого народу та усвідомлення цінностей світового

досвіду. Постійне активне оновлення змісту освіти, умов освітнього середовища на засадах культурної та соціальної взаємодії, - вимагає підвищення рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи та переосмислення їхньої педагогічної підготовки на етапі професійного навчання у ЗВО, відтак, й характеристики педагогічних умов, що сприятимуть вирішенню завдань формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

2.2 Емпіричне дослідження стану сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Здійснений аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, визначення змісту, структурних компонентів, критеріїв з відповідними показниками дозволяють нам виокремити ключові аспекти експериментальної роботи з формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійного навчання у закладі вищої освіти.

Визначено, що формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи залежить від рівня сформованості *аксіологічно-мотиваційного, культурно-когнітивного, комунікативно-діяльнісного та особистісно-рефлексивного* критеріїв з відповідними показниками.

Отож виокремлення критеріїв сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи дає підстави для аналізу рівня її сформованості у майбутніх учителів на етапі професійного навчання у ЗВО.

Наше експериментальне дослідження було зорієнтоване на перевірку рівня сформованості соціокультурної компетентності у студентів-майбутніх учителів та виокремлення педагогічних умов. Педагогічний експеримент проводився у природних умовах освітнього процесу ЗВО та визначався на основі результатів двох процесів – діагностики та моніторингу.

Діагностика, як зазначає дослідниця А.Солодка, спрямована на встановлення, вивчення та надання оцінки певних властивостей, ознак та характеристик якості, які описують стан досліджуваного об'єкта чи явища, розкриття потенційних можливостей впливу на цей стан, передбачення відхилень за визначеними параметрами задля прийняття означених педагогічних дій та чітких рішень, які зорієнтовані на виявлення причини. В той час, як моніторинг, - це планомірне спостереження за контрольованим процесом відстеження за методикою значень, які відібрані для здійснення контролю параметрів та їх зіставлення із прийнятними значеннями [76].

Безперечно, вплив будь-якого чинника, що викликає науковий інтерес, піддається експериментальному виміру та вивченню. Проте, як відзначає науковця Н.Єфремова, у практичному вимірі буває досить складно «очистити» такий чинник від інших, що так чи інакше нівелюють його вплив на очікувані результати. Саме тому, нашим основним завданням у розробці методики дослідно-експериментальної роботи було виокремлення умов, за яких формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі навчання у ЗВО було б найоптимальнішим та вільним від інших чинників, що стають на заваді здійсненню правильного перебігу дослідження. Звідси випливає той факт, що вміння чітко виокремити такі умови є основним завданням експериментування.

Витонченість експериментального дослідження полягає у вмінні підібрати правильну методику, методи та засоби, що входять до складу критеріально-оцінювального апарату дослідження.

Під час організації експериментальної роботи щодо реалізації визначених критеріїв з відповідними показниками, які сприяють формуванню соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, проведено сукупність процедур, які характерні для педагогічного експерименту, А саме:

- складання програми дослідження;
- відбір оптимальних методів проведення дослідження та вимірювання одержаних даних;
- визначення вибірки для досліджуваної сукупності;
- проведення констатувального експерименту;
- здійснення кількісно-якісного аналізу результатів експерименту;
- інтерпретація та представлення одержаних результатів дослідження;
- доведення достовірності одержаних результатів експериментальної роботи.

На етапі розробки методики експериментальної роботи ми враховували також умови, що потрібні для одержання очікуваної точності виміру змін, тобто підвищення рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі навчання у ЗВО. Така точність стала можливою за умов дотримання стабільності, рівномірності вимірів критеріїв та показників сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів.

Констатувальний експеримент передбачав три етапи науково-педагогічного пошуку:

- пошуковий
- констатувальний
- підсумковий.

Пошуковий етап експериментальної роботи передбачав теоретичне обґрунтування проблеми дослідження. На *констатувальному* етапі відбувалося

вивчення стану проблеми сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі навчання у ЗВО.

Організація експериментальної роботи проведена з дотриманням єдиних вимог щодо визначення мети, завдань, аналізу результатів вивчення стану сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, обґрунтування спрямованості впливу на цей процес експериментальних чинників. Задля цього нами розроблена програма експериментальної роботи, що включає (таблиця 2.3): вибір мети дослідження, формулювання завдань та визначення етапів педагогічного експерименту, вибір бази проведення дослідження, відбір оптимальних діагностичних методик, узагальнення результатів педагогічного дослідження.

Таблиця 2.3

Програма експериментальної роботи щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійного навчання у ЗВО

Завдання	Зміст роботи	Методи дослідження
<i>Пошуковий етап</i>		
<p>1. Визначити стан проблеми дослідження сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів у сучасній науці та педагогічній практиці. Здійснити аналіз відповідних документів, які регламентують необхідність здійснення підготовки професійно компетентних випускників-</p>	<p>Проведення комплексного та цілісного аналізу проблеми дослідження у контексті здійснених міждисциплінарних досліджень. Опрацьовано нормативні документи у сфері освіти, програми підготовки майбутніх учителів, проаналізовано особливості організації освітнього процесу у ЗВО.</p>	<p><i>Загальнотеоретичні методи:</i> аналіз наукових джерел з проблеми дослідження; систематизація, зіставлення та узагальнення; аналіз досвіду роботи з проблеми дослідження.</p>

<p>майбутніх учителів. Проаналізувати документи в сфері освіти, що визначають необхідність підготовки професійно-соціалізованих і компетентних випускників організацій середньої професійної педагогічної освіти.</p>		
<p>2. Охарактеризувати основні складові соціокультурного середовища, які забезпечують реалізацію можливостей для формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійного навчання у ЗВО.</p>	<p>Виявлення складових соціокультурної компетентності майбутніх учителів у контексті педагогічних стратегій</p>	
<p>3. Виокремити компонентний склад критеріїв з відповідними показниками, що дають можливість здійснити оцінювання рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у межах відібраного</p>	<p>Визначення критеріїв та показників соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Підібрати оптимальний діагностичний інструментарій оцінювання рівня соціокультурної компетентності</p>	

діагностичного інструментарію.	майбутніх учителів.	
<i>Констатувальний етап</i>		
1. Продумати доцільність підібраних процедур констатувального експерименту для респондентів	Апробація підбраного комплексу діагностичних методик та характеристика якісних та кількісних показників соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.	<i>діагностичні:</i> тестування, анкетування, спостереження, аналіз освітньої діяльності; <i>експериментальні:</i> констатувальний експеримент
<i>Підсумковий етап</i>		
1. Проаналізувати ефективність виокремлених педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи	Аналіз та узагальнення одержаних результатів рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Оцінка підсумків експериментальної роботи з проблеми дослідження.	<i>загально-теоретичні:</i> зіставлення, синтез, систематизація, узагальнення, класифікація; <i>статистичні:</i> аналіз результатів дослідження, математична і статистична обробка та інтерпретація отриманих даних
2. Провести оцінку підсумків та висновки констатувального експерименту. Визначити перспективи подальшої роботи.	Планування застосування в освітній процес основних аспектів програмного забезпечення процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.	

Мета констатувального експерименту полягає у виявленні у студентів-майбутніх учителів рівня сформованості соціокультурної компетентності як складного, інтегративного утворення, яке об'єднує соціокультурні знання, особистісне відношення до представників інших національностей, характеризує теоретично-практичний аспект готовності до здійснення соціокультурної діяльності та формування відповідних якостей у молодших школярів.

Респонденти дослідження були залучені до інструктажу, ознайомлені з метою, завданнями та етапами проведення констатувального експерименту, методами діагностування на всіх етапах експериментальної роботи.

Експериментальне дослідження було проведено на базі факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Дослідженням було охоплено 44 студенти спеціальності «Початкова освіта» заочної форми навчання. Це студенти-магістри 6-ого курсу.

Експеримент проводився відповідно до визначеного діагностичного інструментарію, що дозволило забезпечити достовірність, точність вимірювання рівня сформованості аксіологічно-особистісного, культурно-когнітивного, мотиваційно-діяльнісного та комунікативно-рефлексивного компонентів соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи за відповідними критеріями та показниками.

Визначені завдання експериментальної роботи зумовили застосування комплексу діагностичних методик, які дозволили вивчити рівень сформованості соціокультурної компетентності студентів та дати оцінку її окремих компонентів: спостереження та опис навчальної, самостійної діяльності студентів, їхня активність під час проходження педагогічної практики, опрацювання навчальної та звітної документації, тестування, анкетування, методи само оцінювання та методи математичної статистики.

Початковий етап дослідження характеризувався визначенням завдань, які конкретизують поставлену мету:

- ✓ підібрати оптимальні методики для діагностування рівня соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи;
- ✓ проаналізувати стан сформованості соціокультурної компетентності у студентів-майбутніх учителів початкової школи.

З метою аналізу стану сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи було підібрано наступні методики:

- 1) методики та методи, зорієнтовані на дослідження *аксіологічно-мотиваційного* критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Це такі методики як: тест на вивчення рівня мотивації особистості до соціокультурної діяльності (автор Н.Білоцерківська); модифікований тест «Незакінчена пропозиція» за методикою Сакса-Сіднея; опитувальник з метою діагностування рівня емпатійних почуттів (методика В.Бойка).
- 2) методики, спрямовані на вивчення *культурно-когнітивного* критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи: тест Гілфорда «Соціальний інтелект».
- 3) методики та методи для дослідження *комунікативно-діяльнісного* критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. З цією метою нами було проведено спостереження за студентами під час освітньої діяльності: вирішення проблемних завдань, опитувальник для оцінювання мотиваційно-діяльнісного компонента соціокультурної компетентності майбутніх учителів, методика діагностування поведінки під час розв'язання конфліктів (опитувальник Кеннета Томаса).
- 4) методи для вивчення *особистісно-рефлексивного* критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи: анкета для вивчення рівня сформованості комунікативних умінь студентів

(автор К.Ширяєва), опитувальник «Індекс толерантності» (автор Г.Солдатова).

Кожен етап констатувального експерименту передбачав комплексне використання окресленого діагностичного інструментарію та певною специфікою використання. Задля визначення загального рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи також використовувався метод статистичного аналізу успішності, що дозволив у кількісній формі відобразити якісні особливості досліджуваного явища.

Для оцінки рівня сформованості соціокультурної компетентності використовувалися рівні за 100-бальною системою оцінювання: перший (90-100 балів) – це проблемно-творчий (високий) рівень; другий (89-75 балів) – продуктивно-пошуковий (достатній) рівень; третій (74-60 балів) співвідноситься з нормативно-базовим (середнім) рівнем; четвертий (59-50 балів) характеризує оптимально-допустимий (низький) рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів.

Виокремлені критерії з відповідними показниками сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки дозволили нам підібрати низку опитувальників.

Анкета щодо визначення рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи за аксіологічно-мотиваційним критерієм (самооцінювання майбутніми учителями власної діяльності за виокремленими критеріями та показниками досліджуваного феномену) містила запитання, що подані у формі суджень. Інтерпритація результатів анкетування вимагала кожній відповіді присвоєння бального показника.

Нижче у таблиці 2.4 відображена результативність формування аксіологічно-мотиваційного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Таблиця 2.4

Сформованість аксіологічно-мотиваційного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Рівні	Показники	
	<i>абс. к-сть</i>	<i>%</i>
Проблемно-творчий	4	9,09
Продуктивно-пошуковий	15	34,09
Нормативно-базовий	19	43,1
Оптимально-допустимий	6	13,6
ВСЬОГО	44	100%

Відтак, за результатами дослідження сформованості аксіологічно-мотиваційного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи констатуємо, що проблемно-творчий рівень сформованості досліджуваного поняття визначається у 9,09% респондентів, продуктивно-пошуковий 34,09%, у той час як, нормативно-базовий (43,1%) та оптимально-допустимий (13,6%) характеризує більшу частину опитуваних студентів. Така ситуація є свідченням того, що майбутні вчителі вмотивовані щодо проявів та розуміння ціннісних орієнтацій, загальнолюдських професійних цінностей, однак у них не досить виявлена соціокультурна толерантність, позитивна соціокультурна ідентичність.

Хід констатувального експерименту передбачав далі дослідження рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи за культурно-когнітивним критерієм. З цією метою було запропоновано студентам анкету самооцінювання свого рівня обізнаності щодо соціокультурної компетентності, знання універсальних цінностей, історії та

культури власного та інших народів, розуміння традицій та звичаїв культурного середовища.

Цифрові показники рівнів сформованості культурно-когнітивного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи відображено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Сформованість культурно-когнітивного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Рівні	Показники	
	<i>абс. к-сть</i>	<i>%</i>
Проблемно-творчий	5	11,36
Продуктивно-пошуковий	14	31,8
Нормативно-базовий	17	38,6
Оптимально-допустимий	8	18,2
ВСЬОГО	44	100%

Результати анкетування рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи за культурно-когнітивним критерієм наступні: високий – 11,36% респондентів, середній рівень продемонстрували 31,8 % опитуваних. Більшість студентів виявили достатній (38,6%) та низький (18,2%) рівні сформованості соціокультурної компетентності. Це дозволяє нам констатувати недостатній рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки.

Задля розуміння рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи за комунікативно-діяльнісним критерієм (володіння методами , прийомами, формами педагогічної роботи у

соціокультурному середовищі; гуманістичний стиль педагогічної взаємодії; готовність майбутніх учителів до роботи у нових соціокультурних умовах) було застосовано авторський опитувальник. Майбутні вчителі мали змогу проаналізувати власний рівень соціокультурної компетентності за визначеними показниками.

Динаміку формування комунікативно-діяльнісного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки подано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Сформованість комунікативно-діяльнісного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Рівні	Показники	
	<i>абс. к-сть</i>	<i>%</i>
Проблемно-творчий	3	6,8
Продуктивно-пошуковий	9	20,4
Нормативно-базовий	21	47,7
Оптимально-допустимий	11	25,1
ВСЬОГО	44	100%

За даними дослідження виявлено недостатній рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи за комунікативно-діялісним критерієм. Так, тільки 6,8% опитованих продемонстрували проблемно-творчий рівень сформованості, продуктивно-пошуковий характерний для 20,4% респондентів. Більша частина студентів відзначилися нормативно-базовим (47,7%) та оптимально-допустимим (25,1%) рівнем сформованості соціокультурної компетентності.

У таблиці 2.7 подано результати встановлення цифрових показників рівнів сформованості особистісно-рефлексивного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки.

Таблиця 2.7

Сформованість особистісно-рефлексивного критерія соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Рівні	Показники	
	<i>абс. к-сть</i>	<i>%</i>
Проблемно-творчий	3	6,8
Продуктивно-пошуковий	9	20,4
Нормативно-базовий	20	45,4
Оптимально-допустимий	12	27,4
ВСЬОГО	44	100%

Аналіз показників свідчить, що майбутні вчителі не виявляють достатнього рівня усвідомлення власних життєвих ресурсів, здібностей, не здійснюють досвід рефлексивної діяльності, співпереживання у навчально-професійній діяльності.

Узагальнені результати встановлення цифрових показників рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки подано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів
початкової школи на етапі професійної підготовки**

Рівень сформованості	Критерій			Особистісно - рефлексивний	Загальне значення
	Аксіологічно-мотиваційний	Культурно-когнітивний	Комунікативно-діяльнісний		
Проблемно-творчий	9,09	11,36	6,8	6,8	8,5
Продуктивно-пошуковий	34,09	31,8	20,4	20,4	26,7
Нормативно-базовий	43,1	38,6	47,7	45,4	43,7
Оптимально-допустимий	13,6	18,2	25,1	27,4	21,1

Таким чином, одержані результати констатувального експерименту уможливили виявлення вихідного рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, напрями вдосконалення освітнього процесу та виокремлення оптимальних умов реалізації цих напрямів.

Отже, проведене дослідження показало недостатній рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти та підтвердило необхідність обґрунтування педагогічних умов формування соціокультурної компетентності студентів, що сприятиме підвищенню рівня сформованості досліджуваної категорії.

2.3 Обґрунтування педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійного навчання

Процес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи передбачає виокремлення ряду педагогічних умов, що дозволять враховувати індивідуальні характеристики та професійні інтереси

студентів, виробляти у них позитивне ставлення до саморозвитку, провести діагностування рівня соціокультурної компетентності як результату соціокультурної підготовки.

Для початку спробуємо визначити зміст дефініції «умова». Отож у межах філософського вчення поняття «умова» розглядається як щось зовнішнє по відношенню предмета, без чого він не може існувати. Дослідниця О.Красовська зазначає, що умова – це зовнішній чинник стосовно предмета, Л.Хоружа – як зовнішню обставину, що впливає на розвиток досліджуваного явища та обстановка, яка відповідає за процес його становлення. Цікавими нам видаються міркування Т.Колодько, який стверджує, що під час навчання потрібно створювати спеціальні умови, які б сприяли розвитку певних психічних властивостей студентів. Тож педагогічні умови виступають зовнішніми обставинами, які мають безпосередній вплив на освітній процес, вони створюються педагогом та скеровані на досягнення позитивного результату [76].

Провідне місце та значення умов в освітньому процесі розглядає дослідниця Н.Борисенко, яка визначила їх як структурну оболонку педагогічних технологій, що дозволяють реалізувати всі компоненти технології. Застосування педагогічних умов передбачає організаційно-педагогічний та психолого-педагогічний супровід професійного етапу підготовки. Педагогічні умови – це поєднання можливостей, змісту, методів, форм, педагогічних прийомів, що сконцентровані на розв'язання чітко визначених завдань дослідження. Ефективність виокремлення педагогічних умов залежить від продуманості кінцевих результатів, усвідомлення того, що оптимізація процесу стає можливою завдяки реалізації низки умов [9].

Педагогічна умова, в освітній практиці, створюється з метою впливу на хід навчання, але не спрямована на детермінованість результату. Дослідниця І.Червінська, виходячи з особливостей соціокультурної детермінації

педагогічних цінностей, педагогічні умови визначає як поєднання суб'єктивних та об'єктивних чинників, потрібних для розуміння функціонування усіх структурних компонентів освітнього процесу [85]. Педагогічні умови виступають важливим компонентом процесу навчання, вони тісно пов'язані з досліджуваним явищем та потрібні задля його функціонування. Отже, *педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи* інтерпретуємо як сукупність педагогічних дій, застосування яких дозволить сформувати у майбутніх учителів духовно-моральні якості, поведінку, рефлексію стосовно свого соціокультурного життя та по відношенню до інших людей.

Виокремлення педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів потребувало врахування наступних чинників:

- вимоги, які сьогодні суспільство висуває до вчителів початкової школи та до їхніх особистісних, професійних характеристик;
- зміна акцентів та змісту соціокультурної політики;
- соціокультурне середовище освітнього закладу (ЗВО) та початкової школи;
- результати проведеного констатувального етапу експерименту з виявлення рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи з метою здійснення соціокультурної освіти молодших школярів.

Процес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, як зазначають дослідники О.Матвієнко та Н.Дідур, передбачає вивчення студентами соціокультурного досвіду, який складається з наступних аспектів (ціннісний, операційний досвід, довід рефлексії, співпраці тощо). Саме тому процес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи потребує виокремлення таких

педагогічних умов, що сприятимуть засвоєнню соціокультурного досвіду. Так, для формування *ціннісного досвіду* (це певні переконання, інтереси, ідеали, моральні норми та переваги) потрібно працювати над розвитком комунікативної культури через усвідомлення комунікативного ідеалу та моделі вчителя початкових класів, у якого така культура сформована на високому рівні. Формування *досвіду рефлексії* – це співставлення соціокультурних знань студентів-майбутніх учителів з нормами соціокультурної діяльності. Засвоєння *досвіду звичної активізації та досіду співпраці* передбачає застосування педагогічної умови зорієнтованої на організацію поєднання зусиль щодо колективного вирішення завдань та власних потенційних можливостей [22].

У межах нашого дослідження, цікавими нам видаються міркування дослідника В.Киливника, який педагогічними умовами формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів визначає наступні:

- ✓ застосування інтегрованих завдань професійного спрямування;
- ✓ акцент на формування соціокультурного компоненту в освітньому процесі;
- ✓ комплексне застосування традиційних та інноваційних методів та прийомів навчання [30].

Дослідник В.Родоф, досліджуючи культурний характер людського розвитку, виокремлює такі педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів, як:

- ✓ налагодження діалогічної взаємодії між студентами та викладачем
- ✓ організація соціокультурного діалогу під час навчання
- ✓ педагогічне стимулювання рефлексії студентів
- ✓ розвиток активної соціокультурної позиції студента на етапі самоосвітньої діяльності

І.Закірянова визначає дещо інші педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки [28]:

- усвідомлення особистісно-орієнтованих принципів освіти учасниками освітнього процесу;
- перенесення соціокультурної компетентності до категорії професійно значущих властивостей майбутнього вчителя;
- насичення змісту педагогічної підготовки антропологічним матеріалом.

Таким чином, опираючись на досвід виокремлення педагогічних умов формування соціокультурної компетентності науковцями, припускаємо, що успішне протікання процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійного навчання у ЗВО передбачає визначення наступних педагогічних умов:

1. спрямування професійної підготовки майбутніх учителів на загальнолюдські цінності та соціокультурні зразки
2. соціокультурне збагачення освітнього процесу ЗВО
3. застосування соціокультурного потенціалу освітнього середовища ЗВО як основи набуття майбутніми вчителями досвіду самореалізації у певних сферах соціокультурної практики
4. інтеграція навчальної та поза навчальної діяльності майбутніх учителів для культурного саморозвитку.

Перейдемо до розгляду виокремлених педагогічних умов. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи сьогодні вимагає переосмислення зміст освіти, форм її організації, структури – адже педагог виступає як організатором так і учасником спільної діяльності з учнями. Це свідчить про те, що особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів початкової школи на етапі навчання у ЗВО має відбуватися з урахуванням провідних ідей та цінностей саморозвитку з дотриманням соціокультурних

тенденцій педагогічної освіти: сприйняття нового; спрямованість на дотримання гуманістичних цінностей; усвідомлення впливу власних вчинків на соціальну дійсність; здатність долати соціокультурні стереотипи; усвідомлення рефлексивного власного досвіду через призму культурного досвіду суспільства.

Саме за таких умов є потреба актуалізації першої педагогічної умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів – *спрямування професійної підготовки майбутніх учителів на загальнолюдські цінності та соціокультурні зразки*. Професійна педагогічна діяльність майбутніх учителів зорієнтована на певні педагогічні цінності. Педагогічна освіта – це сфера налагодження суб'єкт-суб'єктних зв'язків та міжсуб'єктних стосунків, де знання, студенти та викладач об'єднані ціннісним ставленням до дійсності. Успішне професійне становлення майбутніх учителів є неможливим без врахування соціокультурних цінностей, які з позиції однієї людини скеровують педагогічний вплив на реалізацію оптимальних шляхів продукування актуальних соціальних цінностей. Цінності – це визначення об'єктів навколишньої дійсності, що впливають на людину і суспільство як позитивно так і негативно. Цінності виступають певними характеристиками предмета чи явища. По відношенню до особистості – цінності є об'єктами її інтересів, виконують роль орієнтирів у соціальній дійсності, визначають ставлення до оточуючих явищ та предметів. Також цінності можна розглядати як певні духовні ідеї, які закладаються у поняттях, мають досить високу міру узагальнення. Цінності, які формуються у свідомості людини, досягаються під час розуміння культури, а загальнолюдські цінності – інтегруються у сукупність педагогічних цінностей. Ось чому сприйняття майбутніми вчителями загальнолюдських цінностей визначається їхніми особистісними властивостями та розкриває їх внутрішній світ.

У межах нашого дослідження, соціокультурні зразки розглядаємо як сукупність ціннісних дій, що притаманні певному типу культури, з якими

майбутні вчителі порівнюють свої дії, думки, вчинки, переживання, які вони обирають як власну життєву соціальну позицію. Відношення майбутніх учителів до міри людського є самовизначенням. Отже, соціокультурна особистість повинна відповідати різноманітним підставам людського життя та здійснювати рефлексію своїх дій з різних позицій. Вважаємо, що суб'єктивність виступає соціокультурним явищем та визначає самовизначення майбутніх учителів початкової школи по відношенню до базових загальнолюдських цінностей. Розуміючи той момент, що цінності впливають на вибір мети, засобів, результатів та умов діяльності та соціальної активності, припускаємо, що загальнолюдські цінності та соціокультурні зразки відіграють провідне значення у процесі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи через залучення студентів до педагогічної, загальнолюдських культури соціуму.

Отже, формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи спрямоване на опанування загальнолюдськими цінностями, що розкриті у національних ментальних особливостях: знання, добро, совість, милосердя, справедливість, честь, гідність, відповідальність, повага до історії, культурних традицій та звичаїв свого та інших народів. Перелік цих цінностей є тим орієнтиром, з яким пов'язана професійна діяльність та життя вчителя, вони допомагають вчителю налагоджувати успішну комунікацію з колегами, учнями, їхніми батьками на принципах взаєморозуміння, поваги, толерантності, дотримання етичних та моральних норм. За таких умов акцентується увага на значущості знань, морального потенціалу, позитивного ставлення до педагогічної діяльності, яка й виступає вже цінністю та спрямована на створення ціннісного продукту.

Спрямування професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на загальнолюдські цінності та соціокультурні зразки стає можливим за умови використання в освітньому процесі *тренінгових технологій*. У межах

вітчизняної науки, тренінг – це активний метод навчання, форма здійснення активного психологічного впливу під час спілкування учасників у група. На думку І.Мельничук, тренінг слід розглядати як спеціальну форму спілкування, під час якого відбувається психологічний вплив у групі, вирішуються питання ставлення особистості, формуються організаційні та комунікативні навички. Під час застосування тренінгових технологій на занятті студенти відчують свою значущість та вчаться активно приймати інших, вони відчують позитивне налаштування групи стосовно себе, сміливо довіряють їй власні думки, переживання, сумніви тощо [43].

Основним завданням тренінгу є допомогти учасникам прояви себе, навчитися розуміти та сприймати себе. Це стає можливим шляхом використання під час тренінгу таких напрямків:

- усвідомлення себе стосовно інших учасників тренінгу;
- сприйняття себе через результати своєї діяльності;
- розуміння себе через спостереження за власними внутрішніми станами;
- сприйняття себе через бачення свого зовнішнього вигляду.

Можемо припустити, що використання тренінгових технологій дозволить сформувати ціннісні орієнтації, ціннісні установки, засвоєння соціокультурних зразків майбутніми вчителями та дозволить створити сприятливі умови для налагодження міжособистісних відносин, які визначаються позитивним доброзичливим ставленням до інших, відкритістю, емпатійними почуттями, поведінковими реакціями до світогляду інших.

Отже, застосування тренінгових технологій на етапі професійного ставлення майбутніх учителів (навчання у ЗВО) з метою вироблення загальнолюдських цінностей та соціокультурних зразків спрямовується на:

- формування у студентів ціннісного ставлення до себе до як до культурного об'єкта;

- розуміння майбутніми вчителями соціальних, етнічних, релігійних витоків власного способу життя;
- збагачення світогляду майбутніх учителів початкової школи щодо соціальної відповідальності, соціальних норм, прав та обов'язків, які діють у межах соціуму;
- прищеплення студентам вміння щодо здійснення самоаналізу власних дій як представників соціуму;
- формування у студентів вміння протидіяти різноманітним формам маніпулювання їхньою свідомістю;
- вироблення здатності у майбутніх вчителів спілкуватися з представниками різних етнічних культур, соціальних субкультур тощо.

Сьогодні стрімко зростає значення культуротворчої функції освіти, яка повинна забезпечити розвиток культури особистості, сприяти формуванню особистості в соціумі. Цю думку віднаходимо також у концепції В.Бадер, який стверджує, що зміст соціокультурної освіти – це культура як певні духовні цінності, простір, де проходить процес соціалізації людини з опорою на факти культури. У цьому ж руслі, цікавими нам видаються думки М.Шиловської про те, що соціальний досвід, якого людина набуває під час соціокультурної діяльності, може дати змогу їй краще зрозуміти навколишню дійсність, збагатити її світосприйняття. Дослідник В.Кремень доводить, що світосприйняття є певним усвідомленням образу світу, воно відкриває основні властивості світу. Тут мова йде про культурну картину світу, яка формується під час соціально-комунікативної взаємодії.

Можемо припустити, що вивчення світу речей, базових цінностей, стосунків різних соціумів, універсальних цінностей шляхом порівняння різних культур будуть сприяти соціокультурному збагаченню світосприйняття людини, її розуміння навколишньої соціальної дійсності. Усвідомлення власної культури через інші, дозволить сформувати нову соціокультурну свідомість як

вміння налагоджувати контакт з нішими культурами, приймати інший спосіб життя, інші цінності, при цьому не гублячи своєї соціокультурної ідентичності.

Тож освітнє середовище ЗВО, у межах якого проходить процес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи є тим соціокультурним, комунікативним середовищем, яке сприяє спілкуванню, культурній рефлексії і саморозвитку особистості студента-майбутнього вчителя. Тому другою педагогічною умовою формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи ми визначили *соціокультурне збагачення освітнього процесу ЗВО*.

Соціокультурне збагачення освітнього процесу спрямоване на засвоєння студентами-майбутніми учителями соціокультурного досвіду через ціннісне бачення та емоційне сприйняття культури під час творчої діяльності. Це дозволить осягнути культуру не тільки як сукупність соціокультурних знань, але й як спосіб діяльності, творчості та емоційно-ціннісного переживання, відношення до культурної епохи.

Вбачаємо соціокультурне збагачення освітнього процесу ЗВО можливим через використання під час вивчення таких дисциплін («Психологія загальна та вікова», «Актуальні питання історії та культури України», «Загальні основи педагогіки та історія її розвитку», «Філософія», «Теорія та методика навчання природничої освітньої галузі», «Педагогічна культура вчителя» та ін..) соціокультурних значущих матеріалів, що розкривають соціальні норми, стиль життя, звичаї, систему цінностей, які визначають життя суспільства. Таке підсилення змістового наповнення навчальних курсів зорієнтує професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи на включення особистості у систему національної та світової культур, на налагодження діалогічної взаємодії з культурою як умовою розвитку толерантності, поваги до власної та інших культур. Включення відповідних тем у наповнення визначених курсів дозволить розширити реальний життєвий досвід особистості, сприятиме набуттю досвіду з

точки зору соціокультурних установок та ціннісних орієнтацій стосовно певних життєвих обставин.

З метою соціокультурного збагачення освітнього процесу ЗВО вважаємо за необхідне використання проблемних соціокультурних завдань. Такими можуть бути навчальні дискусії, комунікативні та комунікативно-пізнавальні дидактичні ігри; аналіз та обговорення проблемних ситуацій (круглий стіл, мозковий штурм); організація групового або парного обговорення завдань соціального спрямування. Застосування завдань даного типу під час проведення навчальних занять у ЗВО забезпечують:

- ✓ скерованість студентів на розуміння культурних відмінностей, що визначена системами цінностей різних культур та народів;
- ✓ діалог культур під час порівняння рідної та інших культур світу;
- ✓ відображення культурних цінностей;
- ✓ усвідомлення відмінностей ціннісних орієнтацій різних соціальних груп та культур;
- ✓ розширення власної культурної обізнаності, вироблення вмінь критично оцінювати та сприймати явища інших культур під час рефлексії;
- ✓ розвиток соціокультурних якостей майбутніх учителів (відкритість, емпатія, толерантність, неупереджене відношення до носіїв інших культур, терпимість до культурних відмінностей).

Узагальнення педагогічного досвіду, здійснений теоретичний аналіз у межах проблеми нашого дослідження, актуалізує важливість та необхідність застосування такої інноваційної форми соціокультурного збагачення освітнього процесу ЗВО як плюрально-синергетична, що зорієнтована на підвищення його якості та ефективності.

Навчально-пізнавальна діяльність, згідно з концепцією плюрально-синергетичною (В.Юдін), є процесом, ефективність якого залежить від взаємодії засвоєння знань та вироблення на цій основі практичних умінь та навичок.

Використання даної концепції на етапі професійної підготовки призвело до обґрунтування нових форм організації освітнього процесу (бінарний урок, полідисциплінарне заняття, між циклові заняття тощо). Тому нам видається можливим використання таких плюральних форм освітнього процесу на шляху формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. На це є ряд причини: по-перше, навчання будується за предметним принципом – а це обмежені можливості, адже пізнавальний процес зводиться до мисленнєвої діяльності в аспекті загальної педагогічної підготовки, що призводить до зниження її активності. По-друге, об'єднання загальнотеоретичних предметів (наприклад: «Теорія та методика навчання природничої освітньої галузі» з дисциплінами циклу професійної та практичної підготовки «Психологія загальна вікова»/ «Загальні основи педагогіки та історія її розвитку») дозволить зняти напругу, сприятиме підвищенню ефективності усвідомлення соціокультурних знань та вироблення необхідних практичних умінь. По-третє, така форма навчання спрямована не тільки на теоретичну чи практичну складову, вона передбачає моральну, філософську, соціальну, які розширюють можливості налагодження соціокультурної педагогічної діяльності з молодшими школярами.

Такі заняття є особливими тим, що студенти вивчають не лише те, що вже відомо, а вчаться створювати нові продукти, пізнають те, що може виникнути. Проблема нашого дослідження дозволяє говорити про використання таких плюральних-синергетичних форм організації освітнього процесу у ЗВО, як: плюральні заняття з педагогіки та психології, плюральні-поліпредметні заняття з педагогіки, психології та теорії та методика навчання природничої освітньої галузі (основні теми), між циклові плюральні заняття (об'єднання тих чи інших тем з психології, педагогіки та інших предметів).

Отже, соціокультурне збагачення освітнього процесу у ЗВО дозволяє майбутнім учителям зануритися у світ культур, виробити емоційно ціннісне

ставлення до культури, забезпечує прояв мотивів самовиховання студентів, сприяє формуванню ціннісних орієнтацій шляхом обговорення універсальних цінностей та значущих соціальних проблем, цим самим сприяючи формуванню соціокультурної компетентності.

Особливість педагогічної діяльності майбутніх учителів початкової школи полягає у залученні молодших школярів до цінностей культури, визначення її ролі у самовизначенні особистості у культурі. Здійснення вчителем соціокультурної діяльності дозволить йому залучити учнів до культурних цінностей. Саме тому третьою педагогічною умовою формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи ми визначили *застосування соціокультурного потенціалу освітнього середовища ЗВО як основи набуття майбутніми вчителями досвіду самореалізації у певних сферах соціокультурної практики.*

У концепції «Нова українська школа» соціокультурна діяльність майбутніх учителів початкової школи визначається як процес, складові якого сповнені людськими смислами та спрямовані на розуміння учнями своєї індивідуальності в освітньому середовищі, вміння здійснювати творче самовираження у світі культурних цінностей. У соціокультурній діяльності майбутніх учителів Нової української школи інтегруються три види виміру людського буття: тип культури, співвідношення суспільства і людини, тип соціальності. Тут, культура виступає сукупністю духовних та матеріальних способів та результатів майбутніх учителів, а соціальність – відносини студентів з іншими учасниками освітнього процесу, що складаються під час діяльності [59].

Провідним аспектом соціокультурної діяльності майбутніх учителів початкової школи є організація освітнього процесу на засадах культурної трансмісії, що відповідає за передачу накопиченого досвіду та соціокультурних знань новим учасникам освітнього процесу та передбачає інкультурацію та

соціалізацію – включення учнів в соціум, здобуття ними життєвого досвіду, який потрібен для виконання суспільних ролей. Інкультурація – це процес, що відповідає за залучення молодших школярів до культури свого народу, а соціалізація виступає процесом залучення до суспільства, його соціальної структури.

Дослідник О.Побірченко, аналізуючи підготовку вчителя до професійної педагогічної діяльності, вказує на те, що об'єктом соціокультурної діяльності вчителя виступає освітній процес, як сукупність пов'язаних між собою виховних завдань, під час розв'язання яких молодший школяр приймає активну участь та функціонує як оновлений компонент. Саме тому важливим є застосування соціокультурного потенціалу освітнього середовища ЗВО, де закладаються основи творчого самовияву учасників освітнього середовища у соціокультурній діяльності [75].

Вивчаючи особливості проектування освітнього середовища, дослідники А.Афанасьєв та Н.Іщук, дійшли висновку, що першим недоліком освітнього середовища виступає відсутність у ньому конструкцій, які були б пов'язані з учасниками. Система освіти сьогодні зорієнтована на навчання, а вже відтак на виховання. Тож необхідним нам видається зміна освітнього середовища ЗВО з дотриманням вимог культури творчої, гуманітарної, ціннісно орієнтованої та виховної функцій педагогічної освіти.

На важливості застосування соціокультурного потенціалу освітнього середовища ЗВО на етапі підготовки майбутніх учителів початкової школи наголошував А.Хижняк, та стверджував, що від освітнього середовища, його потенціалу залежить вільна діалогічна взаємодія та спілкування студентів, їхнє усвідомлення цінності себе як майбутнього фахівця, громадянина, особистості, що здатна до самоосвіти та самовдосконалення протягом життя. Обов'язковою умовою успішної організації освітнього середовища ЗВО є забезпечення прояву естетичних, моральних вподобань студентів та викладачів, а також

функціонування програм розвитку культури. Отже, можемо узагальнити, що застосування соціокультурного потенціалу освітнього середовища забезпечує проектування такого освітнього процесу, де відбуватиметься реалізація інтелектуальних, духовних, комунікативних властивостей особистості та будуть створені всі умови для формування соціально цінних якостей майбутніх учителів початкової школи під час здійснення соціокультурної діяльності та інтеграції соціокультурного досвіду, становлення соціально прийнятної поведінки у межах соціуму.

Процес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи тісно пов'язаний також з формуванням соціального досвіду, з розвитком соціальної рефлексії, що дозволяє майбутнім вчителям діяти у певних соціально життєвих ситуаціях у сучасному освітньому полікультурному просторі. Цього можна досягнути за умови, коли освітній процес виходить за межі спілкування у ЗВО, та відбувається практичне використання теоретичних знань у соціальних ситуаціях.

Реалізація третьої педагогічної умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи передбачає актуалізацію соціально-виховної та освітньо-професійної складової соціокультурного середовища ЗВО та тих можливостей, які в ньому закладені: зорієнтованість освітнього процесу на цінності соціокультурної діяльності у початковій школі; соціально-особистісне становлення майбутніх учителів як суб'єктів культури; можливості вибору сфери соціального спілкування, соціокультурної практики.

Під залученням майбутніх учителів у соціокультурне освітнє середовище розуміємо активну діяльність, що збуджує осмислення сформованих цінностей, соціальних понять та їхнє порівняння з поняттями інших учасників освітньої діяльності, усвідомлення та продукування гуманістичних цінностей під час діалогічної взаємодії, перетворення цінностей у мотиви практичної поведінки майбутніх учителів під час здійснення соціокультурної діяльності. Застосування

соціокультурного потенціалу освітнього середовища ЗВО відбувається у наступних напрямках: активне залучення студентів до поза аудиторної соціальної діяльності; участь майбутніх учителів у громадському самоврядуванні ЗВО.

Активне включення студентів до поза аудиторної соціальної діяльності передбачає використання різноманітних видів, форм роботи, які слід проводити з майбутніми вчителями поза межами ЗВО задля їхнього соціокультурного розвитку. Така поза аудиторна діяльність є підґрунтям становлення особистості майбутнього вчителя на етапі професійного навчання, формою розширення освітнього середовища, певним тренінгом, що дозволяє застосовувати одержані соціокультурні знання у соціокультурній діяльності.

Залучення студентів до соціокультурного середовища ЗВО було спрямоване, передусім, на розуміння ними того, що соціокультурна діяльність початкової школи – це майданчик для творчого самовияву усіх суб'єктів освітнього процесу (учні, вчителі). Такий процес повинен ініціюватися вчителем, адже він є агентом передачі соціокультурної діяльності та відповідає за формування соціокультурної поведінки учнів, що здійснюється у трьох напрямках:

- ✓ вертикальна трансмісія (передача культурних цінностей під час комунікації з молодшими школярами)
- ✓ горизонтальна трансмісія (обмін соціокультурними цінностями між учасниками освітнього процесу під час спілкування)
- ✓ «непряма» трансмісія (прищеплення соціокультурних цінностей за допомогою навчального предмета та техніка його викладання).

З метою реалізації даної педагогічної умови формування соціокультурної компетентності, зі студентами спеціальності «Початкова освіта» проводилися «тренінги культурної трансмісії» у поза навчальній діяльності. Під час таких тренінгів студенти мали можливість зрозуміти механізм організації взаємодії

вчителя та учнів. Майбутні вчителі окреслювали проблему виходячи з теми обговорення та визначали її актуальність, мету, завдання соціокультурної діяльності, потім віднаходили усі можливі варіанти взаємодії, при цьому використовуючи всі типи культурної трансмісії. Така організація соціокультурної діяльності говорить про те, що освітній процес початкової школи є культурною трансмісією, процесом інкультурації та соціалізації учасників освітнього процесу.

Таким чином, стверджуємо, що функціонування виокремленої педагогічної умови формування соціокультурної компетентності спрямоване на усвідомлення майбутніми учителями початкової школи необхідності:

- відношення до молодших школярів як суб'єктів життя, які здатні до соціокультурного розвитку;
- ставлення до себе як людини, яка виступає посередником між учнями та культурою, яка може вести учнів у світ культури та надавати їм підтримку у визначенні всього різноманіття соціокультурних цінностей;
- сприймання освіти як соціокультурного процесу, головними аспектами якого є діалог учасників, досягнення ними творчого самовияву;
- відношення до закладу освіти як до соціокультурного освітнього середовища, в якому розкриваються творчі способи життя, відбуваються культурні події, становлення особистості культури.

Виходячи з вищесказаного, підсумуємо, що соціокультурне середовище ЗВО – це головний засіб формування особистості, який проходить крізь весь освітній процес та поєднує поза навчальну діяльність студентів. Тож четвертою педагогічною умовою формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів нами визначено *інтеграція навчальної та позанавчальної діяльності майбутніх учителів для культурного саморозвитку*.

Питання що стосується інтеграції навчальної та поза навчальної діяльності є досить актуальним. Так, відомий педагог І.Зязюн розкриває

протиріччя між теоретичною цілісністю освітнього процесу та практичним поділом навчання і виховання на дві складові. Педагог переконаний у тому, що у випадку невирішення цієї суперечності, позанавчальна діяльність перетвориться на набір виховних заходів, які не будуть сприяти ефективній соціалізації майбутнього вчителя. Термін «позанавчальна діяльність» у межах сучасної науки сьогодні трактується по-різному, як:

- соціокультурний феномен, який визначає особливості країни, часу, країни, ментальності, культури (Л.Красюк);
- життєвий простір, де відбувається набуття соціального та особистісного досвіду майбутніх учителів (синтез знань, культурних норм поведінки, способів діяльності, манери спілкування, засвоєння культурної спадщини) (Н.Шустова);
- організація різноманітних видів діяльності студентів викладачами у поза навчальний час, які створюють усі можливі умови для становлення особистості студента (Л.Буркова);
- соціальний досвід набуття соціальних стосунків (О.Яструб).

Дослідник М.Дубінка представив концептуальну основу розуміння змісту і форм інтеграції навчальної та поза навчальної діяльності студентів, до якої відніс освітній процес. Автор переконаний, що застосування виховного потенціалу професійних програм та включення студентів у поза навчальну діяльність допоможе сформувати у них соціокультурну компетентність. Дотримуючись переконання, що інтеграція в освіті – це спосіб налагодження зв'язків між компонентами змісту з метою вироблення цілісного уявлення, суб'єктами інтеграції є навчальна та поза навчальна діяльність студентів у ЗВО.

Отже, позанавчальна діяльність майбутніх учителів у ЗВО – це організована взаємодія типу «викладач-студент», «особистість-група», «особистість-соціум», яка зорієнтована на формування особистості майбутніх учителів початкової школи та вироблення у них соціально значущих якостей.

Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи під час навчальної та позанавчальної діяльності було спрямоване на вирішення наступних завдань:

- ✓ вироблення ціннісного ставлення до педагогічної діяльності;
- ✓ самоактуалізація особистісних та професійних якостей майбутніх учителів початкової школи;
- ✓ прищеплення культури взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Інтеграція змісту навчальної та позанавчальної діяльності через включення форм та методів організації визначених видів діяльності у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи дозволяє говорити про підвищення ролі практичної спрямованості підготовки майбутніх вчителів, визначення особистісної складової навчання, формує у студентів мотиви, цінності соціокультурних знань.

Далі перейдемо до розгляду форм та методів навчальної та поза навчальної діяльності, використання яких під час вивчення гуманітарних дисциплін спрямована на суб'єктний зміст особистості, співставлення нею своїх та колективних цілей соціокультурної діяльності. Отож до таких методів роботи відносимо наступні:

- метод «вживання»
- аналіз ситуацій педагогічного вибору
- метод «Якби або якщо...»
- дискусії
- ярмарки педагогічних ідей
- самопрезентації

Всі ці методи спрямовані на особистісний та професійний розвиток майбутніх учителів початкової школи, прищеплення їм культури взаємодії у майбутній соціокультурній діяльності з учнями.

Так, *метод «вживання»* зосереджений на емпатії, співпереживанні особистості у стані іншого суб'єкта діяльності. Цей метод дозволяє майбутнім вчителям «вжитися» в певний об'єкт (наприклад: у молодшого школяра або вчителя), зрозуміти його почуття, переживання через розумові, чуттєво-образні уявлення студентів та робить можливим спостереження у самоспостереженні, адже студенти починають співвідносити себе з об'єктом. У межах позанавчальної діяльності студентів такий метод «вживання» часто застосовується для проведення диспутів на актуальні проблеми студентського життя.

Основна мета *методу аналізу педагогічних ситуацій* зосереджена на майбутній педагогічній діяльності та включає проблему, яка вимагає вирішення. Для здійснення аналізу у межах проблеми нашого дослідження ми використовували:

- ✓ ситуації-оцінки (студенти оцінюють педагогічну проблему з різних позицій: «ситуація для мене» - оцінка з позиції майбутнього вчителя; «ситуація для іншого» - оцінка з боку іншого: наприклад: практикуючого вчителя-класовода; «узагальненого іншого» - оцінка з позиції дорослого, який виховує дитину, наприклад: один з батьків)
- ✓ ситуації-проблеми (студенти вирішують проблемні запитання, що вимагають здійснення аналізу та висунення припущень вирішення даної ситуації).

Метод «Якби або якщо...» спрямований на обговорення студентами педагогічної проблеми зі зміненими початковими умовами. Ці умови студенти змінюють самостійно. Наприклад, обговорення теми «якщо працювати над розвитком лідерських якостей учнів, то важливо налагоджувати спільну творчу діяльність, а основними формами навчання та виховання будуть виконання спільних творчих проєктів, дискусій тощо». Використання цього методу у поза

навчальній діяльності відбувається на етапі проведення аналізу спільних творчих проєктів, що виконують студенти у поза навчальний час.

Метод дискусій передбачає вироблення у студентів-майбутніх учителів інтересу до здійснення соціокультурної діяльності у початковій школі, вироблення у них умінь відстоювати свою позицію, покращення досвіду міжособистісної взаємодії. Під час проведення дискусії студенти обговорюють проблему з різних позицій, при цьому враховують заздалегідь визначену мету соціокультурної діяльності з певної моделі поведінки.

Ярмарок педагогічних ідей – це обґрунтування цікавих ідей з метою розв’язання проблем соціокультурної діяльності у початковій школі. Вибір даного методу зумовлений тим, що соціокультурна діяльність початкової школи спрямована, у більшій мірі, на пошук вчителями та реалізації банальних педагогічних ідей, в той час як, вирішення ідей на «ярмарку» потребує доведення новизни власної представленої ідеї, віднаходження її прихильників, які б захотіли «купити» цю ідею. Найцікавіші ідеї, які студенти представляють на «ярмарку» вони зможуть у майбутньому втілити під час проходження педагогічної практики.

Проведення *самопрезентації* вимагало вирішення завдань само актуалізації майбутніми вчителями особистісних та професійних якостей. З цією метою потрібно створювати різноманітні ігрові умови, наприклад, представити резюме для працевлаштування в певну освітню установу, провести перші батьківські збори, познайомитися з класом, провести творчу презентацію своїх захоплень, представити життєве та професійне кредо. За таких умов активізуються особистісні та професійні характеристики вербальних та невербальних засобів.

Інтеграція навчальної та поза навчальної діяльності спрямована на майбутню професійну діяльність та передбачає застосування широкого арсеналу форм, методів роботи викладачів зі студентами. Можемо припустити, що така інтеграція допоможе сформувати навички спілкування, виробить

вміння підтримувати та розвивати міжособистісні стосунки, бажання само розвиватися, підвищувати свій рівень соціокультурної компетентності тощо.

Таким чином, реалізація виокремлених нами педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійного навчання спрямовується на:

- вироблення у майбутніх учителів позитивного ставлення до провадження соціокультурної освіти та виховання учнів;
- прищеплення майбутнім учителям знань щодо особливостей соціалізації учнів у різних етнокультурах, розуміння особливостей соціокультурної взаємодії, способів впровадження соціокультурного компонента у освітній процес початкової школи та налагодження успішної соціокультурної взаємодії з однолітками;
- усвідомлення та необхідність врахування психологічних особливостей дітей різних культур та національностей в освітньому процесі;
- вироблення вмінь щодо використання ефективних форм, методів та засобів соціокультурного виховання учнів в освітньому процесі;
- формування у майбутніх учителів гордості за свою культуру та подолання національних упереджень;
- застосування потенціалу народної педагогіки, традиції якої дають можливості вдосконалення соціокультурних стосунків;
- ознайомлення майбутніх учителів з методами діагностування етнопсихологічних особливостей молодших школярів, методами та прийомами соціокультурного виховання.

Висновки до другого розділу

Згідно з завданнями магістерського дослідження виявлено критерії сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової

школи на етапі професійної підготовки. А саме: *аксіологічно-мотиваційний* (визначає позитивне ціннісне ставлення майбутніх учителів до різних культур, розуміння різних моделей поведінки та взаємодії, які зумовлені соціокультурними відмінностями), *культурно-когнітивний* (сукупність знань щодо власної культури, культури народностей, мов і релігій, безпосередньо представлених у конкретному освітньому середовищі), *комунікативно-діяльнісний* (вміння що стосуються перетворення соціокультурного середовища і виховання особистості молодших школярів, які здатні будуть орієнтуватися в складному соціокультурному середовищі), *та особистісно-рефлексивний* (співставлення своєї культури з різноманітними аспектами умов життя, міжособистісними та соціальними стосунками під час соціальної взаємодії з молодшими школярами. На основі визначених критеріїв з відповідними показниками подані рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки (*проблемно-творчий, продуктивно-пошуковий, нормативно-базовий, оптимально-допустимий*).

З метою визначення результативності проведеного констатувального дослідження розроблена логіка та завдання програми експериментальної роботи, які демонструють: етапи організації експерименту (пошуковий, констатувальний, підсумковий); підбір відповідного діагностичного інструментарію, адекватного обґрунтованим компонентам соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (*аксіологічно-мотиваційний, культурно-когнітивний, комунікативно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний*).

Проведений констатувальний експеримент дослідження засвідчив недостатній рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти та підтвердив необхідність обґрунтування педагогічних умов

формування соціокультурної компетентності студентів, що сприятиме підвищенню рівня сформованості досліджуваної категорії.

Відповідно, у контексті підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та рівня сформованості їх соціокультурної компетентності обґрунтовано педагогічні умови означеного феномену:

- спрямування професійної підготовки майбутніх учителів на загальнолюдські цінності та соціокультурні зразки;
- соціокультурне збагачення освітнього процесу ЗВО;
- застосування соціокультурного потенціалу освітнього середовища ЗВО як основи набуття майбутніми вчителями досвіду самореалізації у певних сферах соціокультурної практики;
- інтеграція навчальної та поза навчальної діяльності майбутніх учителів для культурного саморозвитку.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні висвітлено теоретичні узагальнення проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки та обґрунтовано педагогічні умови означеного феномену. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Здійснений аналіз педагогічних категорій та понять, наводить на думку про те, що зміст ключової дефініції нашого дослідження «формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи» не розкрито повністю у науково-педагогічному дискурсі. Інтерпритуючи основні характеристики підготовки майбутніх учителів уточнено зміст поняття «соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи», яке розкрито як інтегровану якість, формування якої відбувається через засвоєння форм та виявів соціокультурного життя, власного суспільного досвіду, розвиток нових особистісно-соціальних якостей для здійснення професійної діяльності в умовах соціокультурного простору.

Процес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки є цілісним процесом, який зорієнтований на засвоєння студентами знань, соціально значущих умінь, набуття досвіду соціокультурної діяльності, ціннісних орієнтацій. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки спрямоване на створення оптимальних умов для саморозвитку студентів, з урахуванням їх особистісних потреб та інтересів.

2. Відповідно до здійсненого нами аналізу поняття «соціокультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи» визначено наступні її функції: культуротворча – розуміння вчителями соціальних норм, ментальностей, що відображені у досвіді народу, оточенні учнів, які є основою для освітньої діяльності усіх учасників.; ціннісна – внесення ціннісних уявлень

різноманітних етнічних груп; інтеграційна – збереження соціокультурності, самобутності за допомогою норм, які визначають соціальні стосунки між людьми. Визначені функції соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи дозволили розкрити структуру досліджуваного феномену, до якою входять такі компоненти як: 1) *аксіологічний-мотиваційний компонент* (самостійність оціночних суджень, соціальних принципів та установок у життєвому самовизначенні); 2) *культурно-когнітивний компонент* (соціокультурні знання, необхідні для успішної професійної діяльності з урахуванням соціокультурних характеристик народу, суспільства та особистості молодших школярів); 3) *комунікативно-діяльнісний компонент* (застосування сформованих умінь у певних соціокультурних ситуаціях); 4) *особистісно-рефлексивний компонент* (осмислення соціокультурних знань, усвідомлення своїх життєвих ресурсів, здібностей, вияв емпатійних почуттів до оточуючих).

3. З метою визначення результативності проведеного констатувального дослідження розроблена логіка та завдання програми експериментальної роботи, які демонструють: етапи організації експерименту (пошуковий, констатувальний, підсумковий); підбір відповідного діагностичного інструментарію, адекватного обґрунтованим компонентам соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (аксіологічно-мотиваційний, культурно-когнітивний, комунікативно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний). Проведений констатувальний експеримент дослідження засвідчив недостатній рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти та підтвердив необхідність обґрунтування педагогічних умов формування соціокультурної компетентності студентів, що сприятиме підвищенню рівня сформованості досліджуваної категорії.

4. Встановлено, що педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи є сукупністю

педагогічних дій, застосування яких дозволить сформувати у майбутніх учителів духовно-моральні якості, поведінку, рефлексію стосовно свого соціокультурного життя та по відношенню до інших людей. Відповідно, обґрунтовано наступні педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів на етапі професійної підготовки: *спрямування професійної підготовки майбутніх учителів на загальнолюдські цінності та соціокультурні зразки; соціокультурне збагачення освітнього процесу ЗВО; застосування соціокультурного потенціалу освітнього середовища ЗВО як основи набуття майбутніми вчителями досвіду самореалізації у певних сферах соціокультурної практики; інтеграція навчальної та поза навчальної діяльності майбутніх учителів для культурного саморозвитку.*

Здійснене дослідження не відображає всі наукові аспекти досить складного явища як соціокультурна компетентність. Перспективи подальших досліджень полягають у: створенні відповідного навчально-методичного забезпечення формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів у ЗВО; розробці спеціального діагностичного інструментарію означеного феномену; проектуванні соціокультурного освітнього середовища ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алікберов Р. Д. Соціокультурна ідентичність: соціально-філософський аналіз. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. С. 20–22.
2. Бахмат Н. В. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки вчителів початкової школи в умовах інформаційно-освітнього середовища вищого навчального закладу: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-тет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 41 с.
3. Бачинська Є. М. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні. Педагогіка і психологія. 2007. № 1(54). С. 79–88.
4. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. Виховання і культура. 2009. № 12 (17,18). С. 5–7.
5. Біда О. А. Зміст поняття «професійна суб'єктність майбутнього фахівця початкової школи». Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Освітній простір України. 2019. Вип. 17. С. 38–45. 13.
6. Білоцерківська Н. Г. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2009. 198 с.
7. Богданова Н. Соціокультурне середовище як визначальний фактор формування культури життєтворчості особистості. Вісник Інституту розвитку дитини. 2011. № 15. С. 25–30.
8. Бондар В., Шапошнікова І. Управління формуванням професійної компетентності вчителя. Освіта і управління. 2006. № 2 (9). С. 20–27.

9. Борисенко Н. М. Педагогічні умови формування екоцентричного світогляду майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2010. 20 с.
10. Братко М. В. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. 2015. Вип. 135. С. 67–72.
11. Будник О. Б. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної діяльності в соціокультурному середовищі гірської початкової школи. Гірська школа Українських Карпат. 2013. № 8-9. С. 37–40.
12. Власенко О. М. Особливості розвитку освітнього середовища педагогічного навчального закладу. Проблеми освіти. 2015. Вип. 84. С. 82–85.
13. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ: Вид. центр «Академія», 2006. 256 с.
14. Волошина О. В. Соціокультурний компонент підготовки майбутніх учителів початкової школи у Великій Британії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-тут педаг. і психол. профе. осв. АПН України. К., 2007. 195 с.
15. Воротняк Л. І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. Вісник Житомирського державного університету. Сер.: Педагогічні науки. 2008. № 39. С. 105–109.
16. Гаврилюк О. О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кіровоградський держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2007. 22 с.
17. Гавриш Н., Сущенко О., Черв'якова Н. Модерація як дидактична технологія реалізації гуманістичної моделі підготовки майбутнього

- вчителя початкової школи. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер.: Педагогіка. 2008. № 6. С. 54–61.
18. Герчанівська П. Е. Моделі розвитку сучасних соціокультурних систем. Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2013. Вип. 1. С. 11–16.
 19. Глузман Н. А. Система формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Республ. вищ. навч. закл. «Кримський гуманіт. ун-тет». Ялта, 2011. 560 с.
 20. Данильченко С. В. Сутність професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів. Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». 2013. № 2 (14). С. 148–155.
 21. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). URL: <http://rada.gov.ua/laws/show/896-93> (дата звернення 14.03.2018).
 22. Дідур Н. А. Модель формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Сер.: Педагогічні науки. 2018. Вип. 151 (1). С. 248–252.
 23. Дідур Н. А. Сутність соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у контексті компетентнісного підходу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер.: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2016. Вип. 55. С. 75–80.
 24. Драгайцев О. І. Складові професійної компетентності майбутнього вчителя в світлі компетентнісного підходу в освіті. Вісник Черкаського університету. Сер.: Педагогічні науки. 2008. Вип. 145. С. 25–28.

25. Дубасенюк О. А. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 114
26. Жорнова О. І. Соціокультурна компетентність студентів в контексті оминання «слабких ланок» сучасного освітнього процесу. Вища освіта України. 2006. Вип. 3 (3). С. 93–100.
27. Жорнова О. Формування студентів суб'єктами соціокультурної діяльності: освітньо-філософські засади моделювання образу педагогічного впливу. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2006. Вип. 26. С. 74–83.
28. Закір'янова І. А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т вищої освіти АПН України. К., 2006. 22 с. 68. Заредінова Е. Р. Соціокультурні цінності як регулятори життєдіяльності суспільства та особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2015. Вип. 19 (1). С. 226–235.
29. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. К.; Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.
30. Калінін В. О. Технології формування професійної соціокультурної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови: навч.-метод. посіб. Житомир: «Полісся», 2008. 104 с.
31. Климович М. Роль науково-методичного середовища педагогічного ВНЗ у професійній підготовці вчителя початкової школи: з досвіду роботи КВНЗ «Бориславський педагогічний коледж» Херсонської обласної ради. Рідна школа. 2011. № 11. С. 48–51.
32. Коваль Л. В. Підготовка майбутніх учителів до застосування загально-навчальних технологій у початковій школі: штрихи концепції. Наукові

- записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. 2010. № 3. С. 48–53.
33. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Полтав. нац. пед. ун-тет ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2015. 250 с.
34. Кодлюк Я. П. Модернізація підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті вимог Державного стандарту початкової загальної освіти. Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Сер.: Педагогічні науки. 2013. Вип. 121 (1). С. 132–136.
35. Колодько Т. М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2005. 20 с.
36. Кондратюк С. М., Павлущенко Н. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до впровадження нового змісту Державного стандарту початкової загальної освіти. Наука і освіта. 2014. №3. С. 72–76.
37. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років. URL: <http://www.prof.univ.kiev.ua /prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571--2015-2025-.html> (дата звернення 14.03.2018).
38. Котубей В. Ф. Організація, методика та аналіз дослідно-експериментальної роботи щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічних коледжах. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 13. С. 100-104.
39. Котубей В. Ф. Основні напрями професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер.: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2018. № 61. С. 151–154.

40. Котубей В. Ф. Проблема соціокультурного розвитку студентів в умовах педагогічного коледжу. «Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів»: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Мукачево, 16-17 травня 2019 р.). Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 167
41. Котубей В. Ф. Психолого-педагогічні особливості формування національного характеру особистості студента. Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачево, 26-27 жовт. 2017 р.). Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. С. 193–195.
42. Котубей В. Ф. Соціокультурне освітнє середовище педагогічного коледжу як механізм становлення і розвитку професійної мобільності майбутніх учителів початкової школи. Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12-13 жовтня 2018р.). Запоріжжя: КПУ, 2018. С. 51–55.
43. Котубей В. Ф. Соціокультурне середовище гуманітарно-педагогічного коледжу як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності. Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23-24 березня 2018 р.). Львів: Вид-во ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. С. 59–62.
44. Котубей В. Ф. Структурно-функціональна модель формування соціокультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в педагогічних коледжах. Фізико-математична освіта. 2019. Вип. 2. С. 54-59.
45. Котубей В. Ф. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи в коледжах: рівневий підхід. Сучасні тенденції

- розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євро-інтеграційних процесів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачєво, 14-15 травня 2020р.). Мукачєво: Вид-во МДУ, 2020. С. 128-130.
46. Крамаренко А. М. Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2014. 380 с.
47. Красюк Л. В. Формування культури педагогічного спілкування майбутніх учителів початкових класів у процесі позааудиторної роботи. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Сер.: Педагогічні науки. 2015. Вип. 67. С. 361–366.
48. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-ге вид. Київ: Т-во «Знання України», 2011. 520 с.
49. Кукевич О. М., Клехо О. М. Формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2017. Vol. 5 (1). P. 143–146.
50. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 2 (112). С. 2–7.
51. Лар'яновський І. Соціокультурні трансформації та проблема цінностей. URL: http://www.rusnauka.com/32_PWMN_2009/Philosophia/55145.doc.htm (дата звернення 08.10.2018 р.).
52. Литвиненко Г. Формування науково-методичного середовища: обґрунтування засад та визначення критеріїв ефективності функціонування. *Рідна школа*. 2013. № 6. С. 57–63.
53. Лобач Н. В. Освітнє середовище ВНЗ як засіб формування інформаційно-аналітичної компетентності студентів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер.: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2014. Вип. 5 (1). С. 42–46.

54. Логвиновська Т. Вплив освітньо-виховного середовища навчального закладу на виховання соціальної спрямованості. Наукові записки Херсонського державного університету. Сер.: Педагогічні науки. 2012. Вип. 131. С. 121–124.
55. Малінін В. В. Процес формування соціокультурної ідентичності: роль громадянського суспільства. Політологічні записки: електрон. наук. фахове вид. 2013. № 7. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Polzap_2013_7_41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_41) (дата звернення 30.03.2018).
56. Матвієнко О. В. Тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в Україні в контексті інтеграції до світового педагогічного простору. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2015. Вип. 53. С. 381–392.
57. Нагорна Н. В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. Виховання і культура. 2007. № 1–2 (11–12). С. 266–268.
58. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf (дата звернення 14.03.2018).
59. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова Світлана. Львів, 2016. 40 с.
60. Оліяр М. П. Теоретико-методичні засади формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02; 13.00.04 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2016. 551 с.
61. Освітнє середовище для підготовки майбутніх педагогів засобами ІКТ: монографія / за ред. проф. Р. С. Гуревича. Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2011. 348 с.

62. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 37 с.
63. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченко. К.: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
64. Плахотнік О. В. Соціокультурні цінності особистості як соціально-педагогічна проблема. Вісник Черкаського університету. Сер.: Педагогічні науки. 2011. Вип. 203. С. 58–65.
65. Полякова Г. Компетентність як орієнтація вчителя на найвищий результат у своїй роботі. Завуч. 2006. № 34. С. 8–10.
66. Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір: Наказ МОН від 31.12.2004 р. № 988. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/ (дата звернення 14.03.2018).
67. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. С. 5.
68. Пуертас С. Д. К. Соціокультурний підхід до вивчення цінностей. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2014. Вип. 15. С. 108–119.
69. Радул В. Соціально-професійне середовище у формуванні якісних характеристик особистості. Рідна школа. 2014. № 4/5. С. 27–31.
70. Родніна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків.: Основа, 2006. 94 с.
71. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ: Богданова А. М., 2009. 226 с.
72. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручн. Київ: Грамота, 2012. 504 с.

73. Савченко О. Я. Компетентісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. Гірська школа українських Карпат. 2015. № 12–13. С. 39–50.
74. Садова І. Р. Проблеми удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя у педагогічній теорії. Молодь і ринок. 2012. № 1 (84). С. 80–84.
75. Сергійчук О. Професійна компетентність майбутнього учителя у системі підготовки до педагогічної діяльності. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2011. № 4 (2). С. 198–206.
76. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 364 с.
77. Смолюк А. І. Емпіричне дослідження ролі освітнього середовища педагогічного коледжу як чинника професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи. Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Сер.: Педагогічні науки. 2017. № 34. С. 57–64.
78. Стахів М. О. Соціокультурна мобільність як складова професійної компетентності педагога. Молодий вчений. 2017. № 3 (43). С. 473–479.
79. Тивонюк І. Професійна компетентність учителя – необхідна умова вдосконалення його педагогічної діяльності. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2010. Вип. 1. С. 150–154.
80. Уйсімбаєва Н. Розвиток професійної компетентності як шлях до підготовки висококваліфікованих фахівців. Рідна школа. 2006. № 6. С. 17–19.
81. Федоренко М. В. Щодо проблеми формування ціннісних орієнтацій у майбутніх вчителів початкової школи. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2011. № 3. С. 8–12.

82. Фоменко Т. М. Визначення поняття «соціокультурна компетентність» у сучасній парадигмі вищої освіти. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2014. Вип. 42. С. 149–156.
83. Хижняк А. І. Лінгводидактична підготовка вчителя початкових класів у руслі соціокультурних тенденцій сучасності. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 3 (37). С. 421–430.
84. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ін-тут педаг. АПН України. Київ, 2004. 365 с.
85. Червінська І. Б. Соціокультурна детермінація професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів. Гірська школа Українських Карпат. 2013. № 10. С. 245–247.
86. Шапран О. І., Шапран Ю. П. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. № 9. С. 108–110.
87. Шехавцова С. О. Сутність соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у контексті компетентнісного підходу. Науковий вісник Донбасу: електрон. наук. фахове вид. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_2_25 (дата звернення 12.09.2018 р.).
88. Шиловська М. Соціокультурна компетенція майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як важлива складова професійної підготовки. Імідж сучасного педагога. 2009. № 1(90). С. 44–47.
89. Шустова Н. Ю. Формування у майбутніх учителів початкової школи здатності до професійного саморозвитку у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-тет ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2017. 280 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест на визначення рівня мотивації особистості до соціокультурної діяльності

(адаптовано автором за методикою Н. Білоцерківської (модифікований))

Інструкція. Шановні студенти! Дайте відповіді на запитання, обираючи один із варіантів тверджень «Так», «Ні» або «Інколи».

1. Я дратуюся, коли розумію, що не можу виконати завдання на всі 100%.
2. Якщо відмовляюся від важкого завдання, то завжди засуджую себе, тому що знаю, що домігся б успіху.
3. Ретельність – не основна моя риса.
4. У мене легко викликати честолюбство.
5. Я б позитивно поставився до висування мене в міжнародну організацію «Green Peace».
6. Мені подобаються діяльні люди.
7. Мені не цікаво, як живуть люди в інших країнах.
8. Я люблю подорожувати в різних країнах.
9. Перебуваючи в іншій країні, я вважаю, що зовсім не обов'язково намагатися спілкуватися з мешканцями цієї країни їхньою мовою. Оскільки Я – лише турист.
10. В інші країни я їжджу зазвичай розважатися, аніж оглядати її визначні пам'ятки архітектури.
11. Я хотів би працювати в організації, що допомагає людям якнайшвидше адаптуватися в моїй країні.
12. Організували б Ви в коледжі клуб, у якому б обговорювалися питання, що стосуються стабільності на Землі?

13. Чи вважаєте Ви, що володієте хоча б однією іноземною мовою й це допомагає вам спілкуватися?
14. Я легко сходжуся з людьми та вважаю, що нічия допомога мені не знадобиться, якщо я вирішу виїхати в іншу країну.
15. Я хочу, щоб з багатьох предметів в педагогічному коледжі мене вчили спілкуватися й поводитися з представниками різних соціокультурних середовищ.
16. В іншій країні я б швидше за все хотів/ла прийняти самостійне рішення у конфліктній ситуації, ніж сподіватися на допомогу людей, навіть якщо вони були б кориснішими.
17. Я б неодмінно хотів би брати участь у миротворчому врегулюванні, якби йшлося про подальший спокій у всьому світі.
18. Чи звертаєте Ви увагу на досягнення інших країн?
19. Робота з моїм колегою з іншої країни дала б мені задоволення.
20. Я хочу вчитися поводитися в іншій країні.

Інтерпретація результатів

Кожна відповідь «Так» оцінюється в 2 бали, відповідь «Інколи» оцінюється в 1 бал, а відповідь «Ні» дорівнює 0 балів.

Підрахуйте загальну суму балів. Сума балів свідчить про рівень мотивації щодо соціокультурної діяльності:

Низький рівень – до 15 балів;

Задовільний рівень – 16-23 бали;

Достатній рівень – 24-33 бали;

Високий рівень – більше 34 балів.

Додаток Б

Модифікований тест «Незакінчена пропозиція»

(адаптовано за методикою Сакса-Сіднея)

Мета: виявлення ставлень до життєвих обставин, самого себе, оточуючих, майбутньої професії; виявлення прихованих або неусвідомлюваних переживань, бачення світу і місце людини в цілому.

Інструкція: доповніть наведені незакінчені речення твердженням, які найперше спадають Вам на думку.

1. Я завжди хотів / хотіла ...
2. Україна – багатонаціональна держава, тому кожна людина ...
3. Майбутнє здається мені ...
4. Навчання в моєму житті займає ...
5. Мої здібності дозволяють мені
6. У майбутній роботі, найцінніше для мене, це ...
7. Розумію, що ...
8. Майбутнє здається мені ...
9. Велике значення для мене має
10. Я хочу своє життя присвятити ...
11. Я люблю працювати ...
12. Я планую ...
13. Найбільше люблю тих людей, які ...
14. Для мене найбільшою цінністю в житті є
15. Я міг / могла б бути дуже щасливим / щасливою, якби ...
16. Університет для мене ...
17. Найбільше в моїх друзях я ціную ...
18. Я впевнений (а), що ...
19. У навчальній діяльності ...
20. Для того, щоб стати хорошим учителем початкової школи потрібно ...

21. У мене є бажання ...
22. Успішна діяльність можлива тільки тоді, коли ...
23. У моєму подальшому житті ...
24. Мої стосунки з однокурсниками ...
25. Я був (а) б щаслива, якби
26. Розумію, що ..
27. У навчанні мені подобається ...
28. Найпотаємнішим бажанням для мене є
29. Знання в моєму житті ...
30. Люди, з якими я працюю / навчаюся ...

Обробка й інтерпретація результатів

Для кожної групи пропозицій виводиться характеристика, яка визначає цю систему відносин як позитивну (1), негативну (2) або байдужу (0).

Наприклад, майбутнє здається мені:

- 1) похмурим, поганим, дивним (2 балів)
- 2) цікавим, інтригуючим (1 бал)
- 3) неясним, невідомим (0 балів)

Ключ

№	Групи	Номер пропозиції				
		4	6	19	27	29
1	Ставлення до навчання	4	6	19	27	29
2	Ставлення до майбутнього	1	8	12	18	23
3	Ставлення до людей	2	13	17	24	30
4	Ставлення до себе	5	7	9	14	26
5	Нереалізовані можливості	10	15	21	25	28
6	Ставлення до діяльності	3	6	11	20	22

Додаток В

Тест Гілфорда «Соціальний інтелект»

(адаптовано автором для оцінювання культурно-когнітивного компонента соціокультурної компетентності майбутніх учителів)

Інструкція. Шановні студенти! Перед Вами комплекс субтестів (Субтест №1 «Історії із завершенням», Субтест № 2 «Групи експресії», Субтест № 3 «Вербальна експресія», Субтест № 4. «Історії з доповненням»), які охоплюють три невербальних і одну вербальну діагностики.

Субтест №1 «Історії із завершенням»

У цьому субтесті Ви матимете справу з картинками, на яких зображені життєві ситуації, що відбуваються з персонажем Барні. Барні – це лисий чоловік, за професією – офіціант. У ситуаціях також беруть участь дружина, маленький син і друзі Барні, з якими він зустрічається удома або в кафе. У кожному завданні зліва розташований малюнок, що відображає певну ситуацію. Визначите відчуття і наміри персонажів, що діють в ній, і виберіть серед трьох малюнків справа той, який показує найправдоподібніший варіант продовження (завершення) цієї ситуації.

Розглянемо приклад:

На малюнку зліва Барні, що зачепився за край даху, переляканий і просить допомоги у свого маленького сина, який схвильований тим, що бачить батька в такому скрутному становищі.

Вибір малюнка №1 є правильною відповіддю в цьому випадку, оскільки найлогічніше і правдоподібніше продовжує задану ситуацію: дружина і син Барні приставляють до стіни драбину, щоб допомогти йому спуститися.

Вибір малюнків №2 і №3 є менш коректним. Що стосується малюнка №2, то маловірогідно, що, висячи в повітрі в такому переляканому і безпорадному стані, Барні зможе залізти на дах самостійно. Оскільки положення Барні небезпечно, дружина і син навряд чи почали б глузувати з нього, як це зображено на малюнку №3.

Отже, в кожному завданні Ви повинні передбачити, що відбудеться після ситуації, зображеної на лівому малюнку, ґрунтуючись на відчуттях і намірах персонажів, що діють в ній.

На виконання субтесту відводиться 6 хвилин. За хвилину до закінчення роботи Ви будете попереджені. Працюйте, по можливості, швидше. Не витрачайте багато часу на одне завдання. Якщо важко з відповіддю, переходьте до наступного пункту. До важких завдань можна буде повернутися в кінці, якщо вистачить часу. У сумнівних випадках давайте відповідь, навіть якщо не зовсім упевнені в її правильності.

Субтест №1 «Історії із завершенням» картинки

Субтест №2 «Групи експресії»

У цьому субтесті Ви матимете справу з картинками, на яких зображені пози, жести, міміка, тобто виразні рухи, що відображають стан людини.

Для пояснення суті завдання розглянемо приклад. В цьому прикладі три картинки, розташовані зліва, ілюструють один і той же стан людини, одні і ті ж думки, відчуття, наміри.

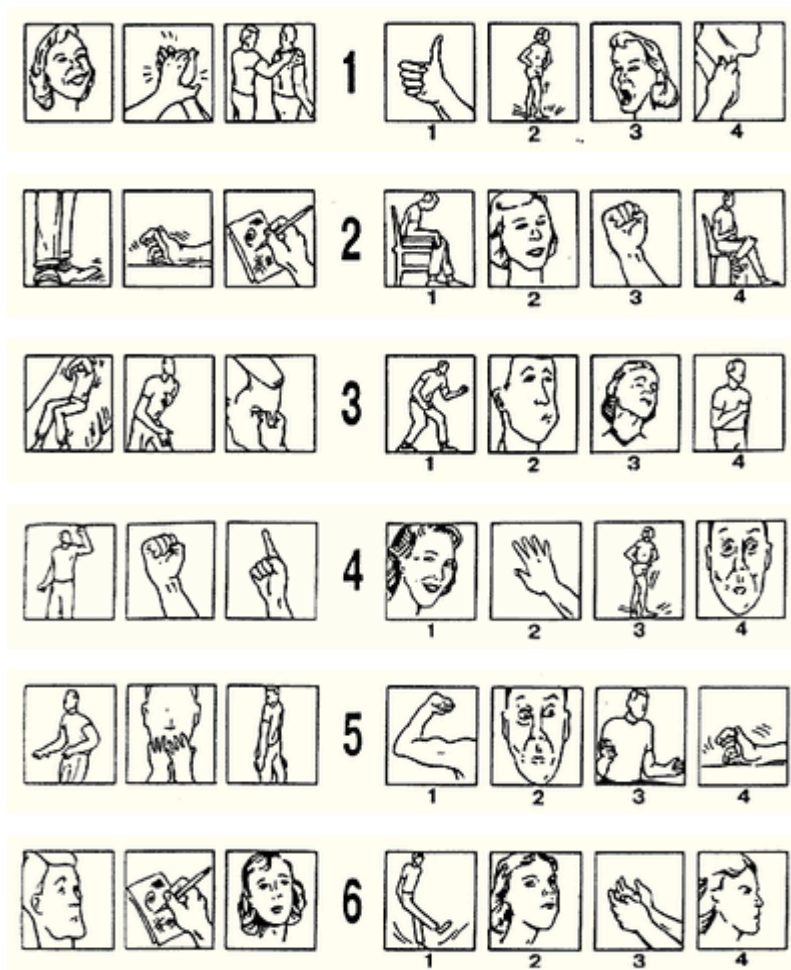

Одна з чотирьох картинок справа відображає такий же стан, такі ж думки, відчуття або наміри. Необхідно знайти цю картинку.

Правильною відповіддю буде малюнок №2, що відображає такий же стан (напруги або нервозності), що і малюнки зліва. Тому на Бланку відповідей необхідно обвести цифру 2. Малюнки №1, 3, 4 не підходять, оскільки відображають інші стани (радості і благополуччя).

Отже, в кожному завданні субтесту серед чотирьох малюнків справа Ви повинні обрати той, який підходить до групи з трьох малюнків зліва, тому що відображає схожий стан людини. Номер обраного малюнка зазначте у Бланку відповідей. На виконання субтесту – 7 хвилин.

Субтест №2 «Групи експресії» картинки

Субтест №3 «Вербальна експресія»

У кожному завданні цього субтесту зліва написана фраза, яку одна людина говорить іншій, а справа перераховано три ситуації спілкування. Водночас лише в одній з них фраза, наведена зліва, має інший сенс. Розглянемо приклад: Глуха людина – товаришеві: «Повторіть, будь ласка».

Повідомлення глухої людини до товариша є ввічливим проханням. Ця ж фраза в ситуаціях № 2, 3 матиме таке ж значення. І лише в ситуації №1 у вустах ображеної людини вона має зовсім інший сенс. Тому на Бланку відповідей необхідно відобразити цифру 1. Отже, в кожному завданні необхідно обрати ту ситуацію спілкування, в якій задана зліва фраза має інше значення та пов'язана з іншим наміром, ніж в двох інших ситуаціях. На виконання субтесту відводиться 5 хвилин.

Субтест №3 «Вербальна експресія» фрази

1. Людина – своєму товаришеві: «Ви прекрасні».	1. Задоволений службовець – своєму начальникові. 2. Вдячний учень – своєму викладачеві. 3. Незадоволена людина – своєму знайомому
2. Продавець – покупцеві: «Ви отримуєте те, що треба».	1. Усміхнений викладач - студенту. 2. Лікар - пацієнтові. 3. Сердитий поліцейський міліціонер – п'яниці.
3. Суддя – переможцю: «Вітаю».	1. Батько – переможцю. 2. Друг – переможцю. 3. Переможений – переможцю.
4. Гордий батько – другу: «Подивися на неї».	1. Ревнива дівчина – другу. 2. Радісний хлопчик – другу. 3. Захоплена дівчина – другу.
5. Людина – своєму другу: «Що ти робиш?»	1. Сердита мати – дитині. 2. Заінтригований перехожий – дитині, яка активно грається. 3. Вчитель – зразковому учневі.
6. Лікар – хворій дитині: «Прийми це».	1. Мати – синові. 2. Боєць – супротивникові. 3. Навантажена дружина – чоловікові.
7. Викладач – студенту: «Ти можеш зробити це краще».	1. Дружина – чоловікові. 2. Мати – дитині. 3. Тренер – спортсменові.
8. Керівник – працівнику: «Це добре».	1. Шанувальний – артисту. 2. Викладач – студенту. 3. Розгнівана дитина – побитому супернику.

Інтерпретація результатів

Після завершення процедури обробки результатів отримуємо стандартні бали з кожного субтесту, які відображають рівень розвитку відповідних

здібностей до пізнання поведінки. Загальний зміст стандартних балів визначається таким чином:

- 1-2 бали – низькі здібності до пізнання поведінки;
- 3 бали – здібності до пізнання поведінки задовільні;
- 4 бали – здібності до пізнання поведінки достатні;
- 5 балів – високі здібності до пізнання поведінки.

Інтерпретація композитної оцінки соціального інтелекту

Загальний рівень розвитку соціального інтелекту (інтегрального чинника пізнання поведінки) визначається на основі композитної оцінки. Сене композитної оцінки, вираженої в стандартних балах, визначається таким чином:

- 1-2 бали – низький соціальний інтелект;
- 3 бали – соціальний інтелект задовільний;
- 4 бали – достатній соціальний інтелект;
- 5 балів – високий соціальний інтелект.

Додаток Д

Проблемні ситуативні завдання для оцінювання мотиваційно-діяльнісного компонента соціокультурної компетентності майбутніх учителів

Інструкція. Прочитайте ситуації, які відображають моделі соціокультурної взаємодії та виникають під час спілкування з іншими людьми.

Ситуація 1. Студент не може виконати завдання, оскільки не знає, яка інформація для цього потрібна і де її можна знайти. Він каже собі: «Я навіть не знаю з чого почати».

Ситуація 2. Сусіди запрошують Вас у гості, але у вас немає ніякого бажання йти. Ви кажете: «Я думаю, що у мене не буде часу, я сильно зайнятий, щоб посидіти у Вас в гостях».

Ситуація 3. Вас із сестрою (братом) запрошено на свято. Однак Ви приходите додому пізно і говорите, що у Вас зовсім немає бажання йти на свято. Що скаже Ваш брат або сестра: «Ми підемо без тебе». «Ми теж залишимося вдома і спробуємо підбадьорити». «Ти просто не поважаєш нас». «Завжди одне й теж, але ми вже і не розраховуємо ні на що».

Ситуація 4. У Вас був напередодні важкий день, а сьогодні у Вашого куратора групи (викладача) був поганий настрій, і він постійно нервував Вас. Ви прийшли додому і хочете просто відпочити, а ваша найкраща подруга просить Вас піти в розважальний Центр, відсвяткувати перемогу на змаганнях. Що Ви будете робити?

Ситуація 5. У педагогічному коледжі накопичилося багато роботи, і Ви рівномірно розподілили роботу між волонтерами-студентами. Всі взялися до роботи, а один студент до цього моменту все ухиляється. І Ви просите його почати що-небудь робити.

Ситуація 6. У вас з іноземним колегою стався конфлікт, і як Ви усвідомлюєте – через Вас. Вам хочеться піти і помиритися.

Додаток Ж

Опитувальник для оцінювання мотиваційно-діяльнісного компонента соціокультурної компетентності майбутніх учителів

Інструкція. Оцініть, будь ласка, за 100-бальною шкалою, наскільки Ви згодні або не згодні з наступними твердженнями

Твердження	Не згоден	Повністю згоден
Я часто боюся зробити що-небудь неправильно	0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	
Я часто боюся сказати «ні» іншій людині	0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	
У суперечці мені часто вдається відстояти власні вимоги	0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	
Я не знаю як себе вести в ситуаціях конфлікту або суперечки	0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	
Якщо я відхиляю чиєсь прохання, то потім довго переживаю	0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	

Інтерпретація результатів:

0-100 балів – низький рівень мотиваційно-діяльнісного компонента;

110-250 балів – задовільний рівень мотиваційно-діяльнісного компонента;

260-350 балів – достатній рівень мотиваційно-діяльнісного компонента;

360-500 балів – високий рівень мотиваційно-діяльнісного компонента.

Додаток 3

Анкета для діагностики рівня розвитку комунікативних умінь майбутніх учителів

Інструкція. Шановні студенти! Перед Вами низка тверджень, які допоможуть визначити рівень Ваших комунікативних умінь. Відповідайте тільки «так» або «ні». Уявіть собі типові ситуації і не замислюйтесь над деталями. Не витрачайте багато часу на обдумування. Відповідайте швидко.

1. Чи багато у Вас друзів, з якими Вас пов'язують професійні інтереси?
2. Чи довго Вас турбує почуття образи, заподіяної Вам кимось із Ваших одногрупників?
3. Чи є у Вас прагнення до встановлення нових знайомств зі студентами інших факультетів?
4. Вам приємніше і простіше проводити час з книгами (розширюючи свій професійний світогляд) або будь-яким іншим заняттям, ніж з людьми?
5. Чи можете Ви стримати негативні емоції в суперечці?
6. Чи легко Ви встановлюєте контакт з людьми, які значно старші Вас за віком (наприклад, під час проходження практики у школі)?
7. Чи можете Ви довго слухати пізнавальну інформацію щодо Вашої спеціалізації, якщо вона Вам емоційно нецікава?
8. Чи любите Ви слухати незнайомого співрозмовника?
9. Чи прагнете Ви до знайомства і розмови з новою людиною (під час відвідування семінарів, конференцій)?
10. Чи любите Ви слухати інформацію від малоприємного співрозмовника?
11. Чи подобається Вам постійно знаходитися серед людей?
12. Чи дратують Вас інші люди й чи хочеться Вам побути одному?
13. Чи відчуваєте Ви труднощі у стримуванні негативних емоцій в отриманні недостовірної інформації?

14. Чи відчуваєте Ви труднощі, незручності, якщо доводиться виявляти ініціативу (виступ з доповіддю на конференції), щоб познайомитися з новою людиною (самостійний пошук місця для проходження виробничої практики)?

15. Чи можете Ви розмовляти спокійним тоном у гніві?

16. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?

17. Чи відчуваєте Ви себе невимушено, потрапивши в незнайомий для Вас колектив (проходження практики, участь в семінарах, конференціях)?

18. Чи правда, що Ви не відчуваєте себе досить упевненим і спокійним, коли доводиться доповідати перед великою групою людей (публічний захист курсових робіт)?

19. Чи можете Ви відмовитися від спілкування, якщо вгадали афективну реакцію співрозмовника?

20. Чи часто Ви соромитесь, відчуваєте незручність у спілкуванні з малознайомими людьми?

Ключ

Рівень комунікативних умінь визначається за сумою позитивних відповідей на запитання 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19 і сумі негативних відповідей на запитання 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, поділених на 20.

Рівні комунікативних умінь

Низький	Задовільний	Достатній	Високий
0,1 – 0,3	0,4 – 0,5	0,6 – 0,7	0,8 – 1